प्रथमोऽध्यायः

धृतराष्ट्र उवाच ।

कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः

मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्ज्य ॥१.१॥

dhṛtarāṣṭra uvāca

dharmākṣētrē kurukṣētrē samavētā yuyutsavaḥ|

māmakāḥ pāṇḍavāścaiva kimakurvata sañjaya||1.1||

सञ्जय उवाच ।

दृष्टवा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।

आचार्यमुपसङ्गम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥१.२॥

sañjaya uvāca

dṛṣṭvā tu pāṇḍavānīkaṃ vyūḍhaṃ duryōdhanastadā|

ācāryamupasaṅgamya rājā vacanamabravīt||1.2||

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।

व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ १.३ ॥

paśyaitāṃ pāṇḍuputrāṇāmācārya mahatīṃ camūm|

vyūḍhāṃ drupadaputrēṇa tava śiṣyēṇa dhīmatā||1.3||

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।

युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥१.४॥

atra śūrā maheṣvāsā bhīmārjunasamā yudhi |

yuyudhāno virāṭaśca drupadaśca mahārathaḥ ||1.4||

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।

पुरुजित् कुन्तिभोजश्च् शैब्यश्च नरपुङ्गवः ॥१.५॥

dhṛṣṭaketuścekitānaḥ kāśirājaśca vīryavān |

purujit kuntibhojaśca śaibyśca narapuṅgavaḥ ||1.5||

युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान ।

सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥१.६॥

yudhāmanyuśca vikrānta uttamaujāśca vīryavān|

saubhadrō draupadēyāśca sarva ēva mahārathāḥ||1.6||

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तं ।

नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं ब्रवीमि ते ॥१.७॥

asmākaṃ tu viśiṣṭā yē tānnibōdha dvijōttama|

nāyakā mama sainyasya saṃjñārthaṃ tān bravīmi tē||1.7||

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिञ्जयः ।

अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिर्जयद्रथः ॥ १.८ ॥

bhavānbhīṣmaśca karṇaśca kṛpaśca samitiñjayaḥ |

aśvatthāmā vikarṇaśca saumadattirjayadrathaḥ || 1.8 ||

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।

नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥१.९ ॥

anyē ca bahavaḥ śūrā madarthē tyaktajīvitāḥ |

nānāśastrapraharaṇāḥ sarvē yuddhaviśāradāḥ ||1.9 ||

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।

पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ॥ १.१० ॥

aparyāptaṁ tadasmākaṁ balaṁ bhīṣmābhirakṣitam |

paryāptaṁ tvidamētēṣāṁ balaṁ bhīmābhirakṣitam || 1.10 ||

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।

भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥ १.११ ॥

ayanēṣu ca sarvēṣu yathābhāgamavasthitāḥ |

bhīṣmamēvābhirakṣantu bhavantaḥ sarva ēva hi || 1.11 ||

तस्य सञ्जनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।

सिंहनादं विनद्योच्चैः शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १.१२ ॥

tasya sañjanayanharṣaṁ kuruvr̥ddhaḥ pitāmahaḥ |

siṁhanādaṁ vinadyōccaiḥ śaṅkhaṁ dadhmau pratāpavān || 1.12 ||

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।

सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥१.१३ ॥

tataḥ śaṅkhāśca bhēryaśca paṇavānakagōmukhāḥ |

sahasaivābhyahanyanta sa śabdastumulō:'bhavat ||1.13 ||

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।

माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः ॥ १.१४ ॥

tataḥ śvētairhayairyuktē mahati syandanē sthitau |

mādhavaḥ pāṇḍavaścaiva divyau śaṅkhau pradadhmatuḥ || 1.14 ||

पाञ्चजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनञ्जयः ।

पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १.१५ ॥

pāñcajanyaṁ hr̥ṣīkēśō dēvadattaṁ dhanañjayaḥ |

pauṇḍraṁ dadhmau mahāśaṅkhaṁ bhīmakarmā vr̥kōdaraḥ || 1.15 ||

अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १.१६ ॥

anantavijayaṁ rājā kuntīputrō yudhiṣṭhiraḥ |

nakulaḥ sahadēvaśca sughōṣamaṇipuṣpakau || 1.16 ||

काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः ।

धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ १.१७ ॥

kāśyaśca paramēṣvāsaḥ śikhaṇḍī ca mahārathaḥ |

dhr̥ṣṭadyumnō virāṭaśca sātyakiścāparājitaḥ || 1.17 ||

द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।

सौभद्रश्च महाबाहुः शङ्खान्दध्मुः पृथक्पृथक् ॥ १.१८ ॥

drupadō draupadēyāśca sarvaśaḥ pr̥thivīpatē |

saubhadraśca mahābāhuḥ śaṅkhāndadhmuḥ pr̥thakpr̥thak || 1.18 ||

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।

नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन् ॥ १.१९ ॥

sa ghōṣō dhārtarāṣṭrāṇāṁ hr̥dayāni vyadārayat |

nabhaśca pr̥thivīṁ caiva tumulō vyanunādayan || 1.19 ||

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान्कपिध्वजः ।

प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः ॥ १.२० ॥

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।

atha vyavasthitāndr̥ṣṭvā dhārtarāṣṭrānkapidhvajaḥ |

pravr̥ttē śastrasampātē dhanurudyamya pāṇḍavaḥ || 1.20 ||

hr̥ṣīkēśaṁ tadā vākyamidamāha mahīpatē |

अर्जुन उवाच –

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥ १.२१ ॥

arjuna uvāca –

sēnayōrubhayōrmadhyē rathaṁ sthāpaya mē:'cyuta || 1.21 ||

यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान् ।

कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन्रणसमुद्यमे ॥ १.२२ ॥

yāvadētānnirīkṣē:'haṁ yōddhukāmānavasthitān |

kairmayā saha yōddhavyamasminraṇasamudyamē || 1.22 ||

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः ।

धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः ॥ १.२३ ॥

yōtsyamānānavēkṣē:'haṁ ya ētē:'tra samāgatāḥ |

dhārtarāṣṭrasya durbuddhēryuddhē priyacikīrṣavaḥ || 1.23 ||

सञ्जय उवाच —

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।

सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥ १.२४ ॥

sañjaya uvāca —

ēvamuktō hr̥ṣīkēśō guḍākēśēna bhārata |

sēnayōrubhayōrmadhyē sthāpayitvā rathōttamam || 1.24 ||

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।

उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरूनिति ॥ १.२५ ॥

bhīṣmadrōṇapramukhataḥ sarvēṣāṁ ca mahīkṣitām |

uvāca pārtha paśyaitānsamavētānkurūniti || 1.25 ||

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः पितॄनथ पितामहान् ।

आचार्यान्मातुलान्भ्रातॄन्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥ १.२६ ॥

tatrāpaśyatsthitānpārthaḥ pitr̥̄natha pitāmahān |

ācāryānmātulānbhrātr̥̄nputrānpautrānsakhīṁstathā || 1.26 ||

श्वशुरान्सुहृदश्चैवसेनयोरुभयोरपि ।

तान्समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान्बन्धूनवस्थितान् ॥ १.२७ ॥

कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

śvaśurānsuhr̥daścaivasēnayōrubhayōrapi |

tānsamīkṣya sa kauntēyaḥ sarvānbandhūnavasthitān || 1.27 ||

kr̥payā parayāviṣṭō viṣīdannidamabravīt |

अर्जुन उवाच —

दृष्ट्वेमान्स्वजनान्कृष्ण युयुत्सून्समुपस्थितान् ॥ १.२८ ॥

arjuna uvāca —

dr̥ṣṭvēmānsvajanānkr̥ṣṇa yuyutsūnsamupasthitān || 1.28 ||

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।

वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ १.२९ ॥

sīdanti mama gātrāṇi mukhaṁ ca pariśuṣyati |

vēpathuśca śarīrē mē rōmaharṣaśca jāyatē || 1.29 ||

गाण्डीवं स्रंसते हस्तात्त्वक्चैव परिदह्यते ।

न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ १.३० ॥

gāṇḍīvaṁ sraṁsatē hastāttvakcaiva paridahyatē |

na ca śaknōmyavasthātuṁ bhramatīva ca mē manaḥ || 1.30 ||

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।

न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ १.३१ ॥

nimittāni ca paśyāmi viparītāni kēśava |

na ca śrēyō:'nupaśyāmi hatvā svajanamāhavē || 1.31 ||

न काङ्क्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।

किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ १.३२ ॥

na kāṅkṣē vijayaṁ kr̥ṣṇa na ca rājyaṁ sukhāni ca |

kiṁ nō rājyēna gōvinda kiṁ bhōgairjīvitēna vā || 1.32 ||

येषामर्थे काङ्क्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।

त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ १.३३ ॥

yēṣāmarthē kāṅkṣitaṁ nō rājyaṁ bhōgāḥ sukhāni ca |

ta imē:'vasthitā yuddhē prāṇāṁstyaktvā dhanāni ca || 1.33 ||

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।

मातुलाः श्वशुराः पौत्राः स्यालाः सम्बन्धिनस्तथा ॥ १.३४ ॥

ācāryāḥ pitaraḥ putrāstathaiva ca pitāmahāḥ |

mātulāḥ śvaśurāḥ pautrāḥ syālāḥ sambandhinastathā || 1.34 ||

एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।

अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ १.३५ ॥

ētānna hantumicchāmi ghnatō:'pi madhusūdana |

api trailōkyarājyasya hētōḥ kiṁ nu mahīkr̥tē || 1.35 ||

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।

पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायिनः ॥ १.३६ ॥

nihatya dhārtarāṣṭrānnaḥ kā prītiḥ syājjanārdana |

pāpamēvāśrayēdasmānhatvaitānātatāyinaḥ || 1.36 ||

तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान्सबान्धवान् ।

स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ १.३७ ॥

tasmānnārhā vayaṁ hantuṁ dhārtarāṣṭrānsabāndhavān |

svajanaṁ hi kathaṁ hatvā sukhinaḥ syāma mādhava || 1.37 ||

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।

कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ १.३८ ॥

yadyapyētē na paśyanti lōbhōpahatacētasaḥ |

kulakṣayakr̥taṁ dōṣaṁ mitradrōhē ca pātakam || 1.38 ||

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।

कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ १.३९ ॥

kathaṁ na jñēyamasmābhiḥ pāpādasmānnivartitum |

kulakṣayakr̥taṁ dōṣaṁ prapaśyadbhirjanārdana || 1.39 ||

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।

धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥ १.४० ॥

kulakṣayē praṇaśyanti kuladharmāḥ sanātanāḥ |

dharmē naṣṭē kulaṁ kr̥tsnamadharmō:'bhibhavatyuta || 1.40 ||

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।

स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः ॥ १.४१ ॥

adharmābhibhavātkr̥ṣṇa praduṣyanti kulastriyaḥ |

strīṣu duṣṭāsu vārṣṇēya jāyatē varṇasaṅkaraḥ || 1.41 ||

सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ।

पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥ १.४२ ॥

saṅkarō narakāyaiva kulaghnānāṁ kulasya ca |

patanti pitarō hyēṣāṁ luptapiṇḍōdakakriyāḥ || 1.42 ||

दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसङ्करकारकैः ।

उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ १.४३ ॥

dōṣairētaiḥ kulaghnānāṁ varṇasaṅkarakārakaiḥ |

utsādyantē jātidharmāḥ kuladharmāśca śāśvatāḥ || 1.43 ||

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।

नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ १.४४ ॥

utsannakuladharmāṇāṁ manuṣyāṇāṁ janārdana |

narakē niyataṁ vāsō bhavatītyanuśuśruma || 1.44 ||

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।

यद्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः ॥ १.४५ ॥

ahō bata mahatpāpaṁ kartuṁ vyavasitā vayam |

yadrājyasukhalōbhēna hantuṁ svajanamudyatāḥ || 1.45 ||

यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।

धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ १.४६ ॥

yadi māmapratīkāramaśastraṁ śastrapāṇayaḥ |

dhārtarāṣṭrā raṇē hanyustanmē kṣēmataraṁ bhavēt || 1.46 ||

सञ्जय उवाच –

एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।

विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥ १.४७ ॥

sañjaya uvāca –

ēvamuktvārjunaḥ saṁkhyē rathōpastha upāviśat |

visr̥jya saśaraṁ cāpaṁ śōkasaṁvignamānasaḥ || 1.47 ||

॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णर्जुनसंवादे अर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

||ōṁ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṁ yōgaśāstrē śrīkr̥ṣṇārjunasaṁvādē arjunaviṣādayōgō nāma prathamō'dhyāyaḥ||

द्वितीयोऽध्यायः

सञ्जय उवाच –

तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् ।

विषीदन्तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ २.१ ॥

sañjaya uvāca –

taṁ tathā kr̥payāviṣṭamaśrupūrṇākulēkṣaṇam |

viṣīdantamidaṁ vākyamuvāca madhusūdanaḥ || 2.1 ||

श्रीभगवानुवाच –

कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम् ।

अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २.२ ॥

śrībhagavānuvāca —

kutastvā kaśmalamidaṁ viṣamē samupasthitam |

anāryajuṣṭamasvargyamakīrtikaramarjuna || 2.2 ||

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते ।

क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परन्तप ॥ २.३ ॥

klaibyaṁ mā sma gamaḥ pārtha naitattvayyupapadyatē |

kṣudraṁ hr̥dayadaurbalyaṁ tyaktvōttiṣṭha parantapa || 2.3 ||

अर्जुन उवाच —

कथं भीष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।

इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥ २.४ ॥

arjuna uvāca —

kathaṁ bhīṣmamahaṁ saṁkhyē drōṇaṁ ca madhusūdana |

iṣubhiḥ pratiyōtsyāmi pūjārhāvarisūdana || 2.4 ||

गुरूनहत्वा हि महानुभावान् श्रेयो भोक्तुं भैक्षमपीह लोके ।

हत्वार्थकामांस्तु गुरूनिहैव भुञ्जीय भोगान्रुधिरप्रदिग्धान् ॥ २.५ ॥

gurūnahatvā hi mahānubhāvān śrēyō bhōktuṁ bhaikṣamapīha lōkē |

hatvārthakāmāṁstu gurūnihaiva bhuñjīya bhōgānrudhirapradigdhān || 2.5 ||

न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।

यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥ २.६ ॥

na caitadvidmaḥ katarannō garīyō yadvā jayēma yadi vā nō jayēyuḥ |

yānēva hatvā na jijīviṣāmastē:'vasthitāḥ pramukhē dhārtarāṣṭrāḥ || 2.6 ||

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ।

यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥२.७ ॥

kārpaṇyadōṣōpahatasvabhāvaḥ pr̥cchāmi tvāṁ dharmasaṁmūḍhacētāḥ |

yacchrēyaḥ syānniścitaṁ brūhi tanmē śiṣyastē:'haṁ śādhi māṁ tvāṁ prapannam ||2.7 ||

न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम् ।

अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ २.८ ॥

na hi prapaśyāmi mamāpanudyādyacchōkamucchōṣaṇamindriyāṇām |

avāpya bhūmāvasapatnamr̥ddhaṁ rājyaṁ surāṇāmapi cādhipatyam || 2.8 ||

सञ्जय उवाच —

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परन्तपः ।

न योत्स्य इति गोविन्दमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह ॥ २.९ ॥

sañjaya uvāca —

ēvamuktvā hr̥ṣīkēśaṁ guḍākēśaḥ parantapaḥ |

na yōtsya iti gōvindamuktvā tūṣṇīṁ babhūva ha || 2.9 ||

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।

सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदन्तमिदं वचः ॥ २.१० ॥

tamuvāca hr̥ṣīkēśaḥ prahasanniva bhārata |

sēnayōrubhayōrmadhyē viṣīdantamidaṁ vacaḥ || 2.10 ||

श्रीभगवानुवाच —

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।

गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः ॥ २.११ ॥

śrībhagavānuvāca —

aśōcyānanvaśōcastvaṁ prajñāvādāṁśca bhāṣasē |

gatāsūnagatāsūṁśca nānuśōcanti paṇḍitāḥ || 2.11 ||

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।

न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ॥ २.१२ ॥

na tvēvāhaṁ jātu nāsaṁ na tvaṁ nēmē janādhipāḥ |

na caiva na bhaviṣyāmaḥ sarvē vayamataḥ param || 2.12 ||

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।

तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ २.१३ ॥

dēhinō:'sminyathā dēhē kaumāraṁ yauvanaṁ jarā |

tathā dēhāntaraprāptirdhīrastatra na muhyati || 2.13 ||

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ।

आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥ २.१४ ॥

mātrāsparśāstu kauntēya śītōṣṇasukhaduḥkhadāḥ |

āgamāpāyinō:'nityāstāṁstitikṣasva bhārata || 2.14 ||

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।

समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ २.१५ ॥

yaṁ hi na vyathayantyētē puruṣaṁ puruṣarṣabha |

samaduḥkhasukhaṁ dhīraṁ sō:'mr̥tatvāya kalpatē || 2.15 ||

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।

उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ २.१६ ॥

nāsatō vidyatē bhāvō nābhāvō vidyatē sataḥ |

ubhayōrapi dr̥ṣṭō:'ntastvanayōstattvadarśibhiḥ || 2.16 ||

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।

विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ २.१७ ॥

avināśi tu tadviddhi yēna sarvamidaṁ tatam |

vināśamavyayasyāsya na kaścitkartumarhati || 2.17 ||

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।

अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥ २.१८ ॥

antavanta imē dēhā nityasyōktāḥ śarīriṇaḥ |

anāśinō:'pramēyasya tasmādyudhyasva bhārata || 2.18 ||

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ २.१९ ॥

ya ēnaṁ vētti hantāraṁ yaścainaṁ manyatē hatam |

ubhau tau na vijānītō nāyaṁ hanti na hanyatē || 2.19 ||

न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं भूत्वाभविता वा न भूयः ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २.२० ॥

na jāyatē mriyatē vā kadācinnāyaṁ bhūtvābhavitā vā na bhūyaḥ |

ajō nityaḥ śāśvatō:'yaṁ purāṇō na hanyatē hanyamānē śarīrē || 2.20 ||

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ।

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥ २.२१ ॥

vēdāvināśinaṁ nityaṁ ya ēnamajamavyayam |

kathaṁ sa puruṣaḥ pārtha kaṁ ghātayati hanti kam || 2.21 ||

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।

तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २.२२ ॥

vāsāṁsi jīrṇāni yathā vihāya navāni gr̥hṇāti narō:'parāṇi |

tathā śarīrāṇi vihāya jīrṇānyanyāni saṁyāti navāni dēhī || 2.22 ||

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।

न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २.२३ ॥

nainaṁ chindanti śastrāṇi nainaṁ dahati pāvakaḥ |

na cainaṁ klēdayantyāpō na śōṣayati mārutaḥ || 2.23 ||

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।

नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २.२४ ॥

acchēdyō:'yamadāhyō:'yamaklēdyō:'śōṣya ēva ca |

nityaḥ sarvagataḥ sthāṇuracalō:'yaṁ sanātanaḥ || 2.24 ||

अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।

तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २.२५ ॥

avyaktō:'yamacintyō:'yamavikāryō:'yamucyatē |

tasmādēvaṁ viditvainaṁ nānuśōcitumarhasi || 2.25 ||

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।

तथापि त्वं महाबाहो नैवं शोचितुमर्हसि ॥ २.२६ ॥

atha cainaṁ nityajātaṁ nityaṁ vā manyasē mr̥tam |

tathāpi tvaṁ mahābāhō naivaṁ śōcitumarhasi || 2.26 ||

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २.२७ ॥

jātasya hi dhruvō mr̥tyurdhruvaṁ janma mr̥tasya ca |

tasmādaparihāryē:'rthē na tvaṁ śōcitumarhasi || 2.27 ||

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।

अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २.२८ ॥

avyaktādīni bhūtāni vyaktamadhyāni bhārata |

avyaktanidhanānyēva tatra kā paridēvanā || 2.28 ||

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेनमाश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः ।

आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २.२९ ॥

āścaryavatpaśyati kaścidēnamāścaryavadvadati tathaiva cānyaḥ |

āścaryavaccainamanyaḥ śr̥ṇōti śrutvāpyēnaṁ vēda na caiva kaścit || 2.29 ||

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ।

तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २.३० ॥

dēhī nityamavadhyō:'yaṁ dēhē sarvasya bhārata |

tasmātsarvāṇi bhūtāni na tvaṁ śōcitumarhasi || 2.30 ||

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि ।

धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्त्रियस्य न विद्यते ॥ २.३१ ॥

svadharmamapi cāvēkṣya na vikampitumarhasi |

dharmyāddhi yuddhācchrēyō:'nyatkṣattriyasya na vidyatē || 2.31 ||

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥ २.३२ ॥

yadr̥cchayā cōpapannaṁ svargadvāramapāvr̥tam |

sukhinaḥ kṣatriyāḥ pārtha labhantē yuddhamīdr̥śam || 2.32 ||

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं सङ्ग्रामं न करिष्यसि ।

ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ २.३३ ॥

atha cēttvamimaṁ dharmyaṁ saṅgrāmaṁ na kariṣyasi |

tataḥ svadharmaṁ kīrtiṁ ca hitvā pāpamavāpsyasi || 2.33 ||

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम् ।

सम्भावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ २.३४ ॥

akīrtiṁ cāpi bhūtāni kathayiṣyanti tē:'vyayām |

sambhāvitasya cākīrtirmaraṇādatiricyatē || 2.34 ||

भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः ।

येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ २.३५ ॥

bhayādraṇāduparataṁ maṁsyantē tvāṁ mahārathāḥ |

yēṣāṁ ca tvaṁ bahumatō bhūtvā yāsyasi lāghavam || 2.35 ||

अवाच्यवादांश्च बहून्वदिष्यन्ति तवाहिताः ।

निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥ २.३६ ॥

avācyavādāṁśca bahūnvadiṣyanti tavāhitāḥ |

nindantastava sāmarthyaṁ tatō duḥkhataraṁ nu kim || 2.36 ||

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।

तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ २.३७ ॥

hatō vā prāpsyasi svargaṁ jitvā vā bhōkṣyasē mahīm |

tasmāduttiṣṭha kauntēya yuddhāya kr̥taniścayaḥ || 2.37 ||

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।

ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ २.३८ ॥

sukhaduḥkhē samē kr̥tvā lābhālābhau jayājayau |

tatō yuddhāya yujyasva naivaṁ pāpamavāpsyasi || 2.38 ||

एषा तेऽभिहिता साङ्ख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।

बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि ॥ २.३९ ॥

ēṣā tē:'bhihitā sāṅkhyē buddhiryōgē tvimāṁ śr̥ṇu |

buddhyā yuktō yayā pārtha karmabandhaṁ prahāsyasi || 2.39 ||

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।

स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ २.४० ॥

nēhābhikramanāśō:'sti pratyavāyō na vidyatē |

svalpamapyasya dharmasya trāyatē mahatō bhayāt || 2.40 ||

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।

बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ २.४१ ॥

vyavasāyātmikā buddhirēkēha kurunandana |

bahuśākhā hyanantāśca buddhayō:'vyavasāyinām || 2.41 ||

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्यविपश्चितः ।

वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ २.४२ ॥

yāmimāṁ puṣpitāṁ vācaṁ pravadantyavipaścitaḥ |

vēdavādaratāḥ pārtha nānyadastīti vādinaḥ || 2.42 ||

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।

क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ २.४३ ॥

kāmātmānaḥ svargaparā janmakarmaphalapradām |

kriyāviśēṣabahulāṁ bhōgaiśvaryagatiṁ prati || 2.43 ||

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम् ।

व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ २.४४ ॥

bhōgaiśvaryaprasaktānāṁ tayāpahr̥tacētasām |

vyavasāyātmikā buddhiḥ samādhau na vidhīyatē || 2.44 ||

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।

निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ २.४५ ॥

traiguṇyaviṣayā vēdā nistraiguṇyō bhavārjuna |

nirdvandvō nityasattvasthō niryōgakṣēma ātmavān || 2.45 ||

यावानर्थ उदपाने सर्वतःसम्प्लुतोदके ।

तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥ २.४६ ॥

yāvānartha udapānē sarvataḥsamplutōdakē |

tāvān sarvēṣu vēdēṣu brāhmaṇasya vijānataḥ || 2.46 ||

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि ॥ २.४७ ॥

karmaṇyēvādhikārastē mā phalēṣu kadācana |

mā karmaphalahēturbhūrmā tē saṅgō:'stvakarmaṇi || 2.47 ||

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय ।

सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ २.४८ ॥

yōgasthaḥ kuru karmāṇi saṅgaṁ tyaktvā dhanañjaya |

siddhyasiddhyōḥ samō bhūtvā samatvaṁ yōga ucyatē || 2.48 ||

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनञ्जय ।

बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ २.४९ ॥

dūrēṇa hyavaraṁ karma buddhiyōgāddhanañjaya |

buddhau śaraṇamanviccha kr̥paṇāḥ phalahētavaḥ || 2.49 ||

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।

तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥ २.५० ॥

buddhiyuktō jahātīha ubhē sukr̥taduṣkr̥tē |

tasmādyōgāya yujyasva yōgaḥ karmasu kauśalam || 2.50 ||

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।

जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम् ॥ २.५१ ॥

karmajaṁ buddhiyuktā hi phalaṁ tyaktvā manīṣiṇaḥ |

janmabandhavinirmuktāḥ padaṁ gacchantyanāmayam || 2.51 ||

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।

तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ २.५२ ॥

yadā tē mōhakalilaṁ buddhirvyatitariṣyati |

tadā gantāsi nirvēdaṁ śrōtavyasya śrutasya ca || 2.52 ||

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।

समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥ २.५३ ॥

śrutivipratipannā tē yadā sthāsyati niścalā |

samādhāvacalā buddhistadā yōgamavāpsyasi || 2.53 ||

अर्जुन उवाच –

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।

स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम् ॥ २.५४ ॥

arjuna uvāca —

sthitaprajñasya kā bhāṣā samādhisthasya kēśava |

sthitadhīḥ kiṁ pr̥bhāṣēta kimāsīta vrajēta kim || 2.54 ||

श्रीभगवानुवाच —

प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान् ।

आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ २.५५ ॥

śrībhagavānuvāca —

prajahāti yadā kāmānsarvānpārtha manōgatān |

ātmanyēvātmanā tuṣṭaḥ sthitaprajñastadōcyatē || 2.55 ||

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।

वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ २.५६ ॥

duḥkhēṣvanudvignamanāḥ sukhēṣu vigataspr̥haḥ |

vītarāgabhayakrōdhaḥ sthitadhīrmunirucyatē || 2.56 ||

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।

नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २.५७ ॥

yaḥ sarvatrānabhisnēhastattatprāpya śubhāśubham |

nābhinandati na dvēṣṭi tasya prajñā pratiṣṭhitā || 2.57 ||

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २.५८ ॥

yadā saṁharatē cāyaṁ kūrmō:'ṅgānīva sarvaśaḥ |

indriyāṇīndriyārthēbhyastasya prajñā pratiṣṭhitā || 2.58 ||

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।

रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ २.५९ ॥

viṣayā vinivartantē nirāhārasya dēhinaḥ |

rasavarjaṁ rasō:'pyasya paraṁ dr̥ṣṭvā nivartatē || 2.59 ||

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः ।

इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥ २.६० ॥

yatatō hyapi kauntēya puruṣasya vipaścitaḥ |

indriyāṇi pramāthīni haranti prasabhaṁ manaḥ || 2.60 ||

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः ।

वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २.६१ ॥

tāni sarvāṇi saṁyamya yukta āsīta matparaḥ |

vaśē hi yasyēndriyāṇi tasya prajñā pratiṣṭhitā || 2.61 ||

ध्यायतो विषयान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते ।

सङ्गात्सञ्जायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥ २.६२ ॥

dhyāyatō viṣayānpuṁsaḥ saṅgastēṣūpajāyatē |

saṅgātsañjāyatē kāmaḥ kāmātkrōdhō:'bhijāyatē || 2.62 ||

क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ।

स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ २.६३ ॥

krōdhādbhavati saṁmōhaḥ saṁmōhātsmr̥tivibhramaḥ |

smr̥tibhraṁśādbuddhināśō buddhināśātpraṇaśyati || 2.63 ||

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।

आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ २.६४ ॥

rāgadvēṣaviyuktaistu viṣayānindriyaiścaran |

ātmavaśyairvidhēyātmā prasādamadhigacchati || 2.64 ||

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते ।

प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥ २.६५ ॥

prasādē sarvaduḥkhānāṁ hānirasyōpajāyatē |

prasannacētasō hyāśu buddhiḥ paryavatiṣṭhatē || 2.65 ||

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।

न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम् ॥ २.६६ ॥

nāsti buddhirayuktasya na cāyuktasya bhāvanā |

na cābhāvayataḥ śāntiraśāntasya kutaḥ sukham || 2.66 ||

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।

तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवाम्भसि ॥ २.६७ ॥

indriyāṇāṁ hi caratāṁ yanmanō:'nuvidhīyatē |

tadasya harati prajñāṁ vāyurnāvamivāmbhasi || 2.67 ||

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २.६८ ॥

tasmādyasya mahābāhō nigr̥hītāni sarvaśaḥ |

indriyāṇīndriyārthēbhyastasya prajñā pratiṣṭhitā || 2.68 ||

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।

यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ २.६९ ॥

yā niśā sarvabhūtānāṁ tasyāṁ jāgarti saṁyamī |

yasyāṁ jāgrati bhūtāni sā niśā paśyatō munēḥ || 2.69 ||

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।

तद्वत्कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥ २.७० ॥

āpūryamāṇamacalapratiṣṭhaṁ samudramāpaḥ praviśanti yadvat |

tadvatkāmā yaṁ praviśanti sarvē sa śāntimāpnōti na kāmakāmī || 2.70 ||

विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः ।

निर्ममो निरहङ्कारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ २.७१ ॥

vihāya kāmānyaḥ sarvānpumāṁścarati niḥspr̥haḥ |

nirmamō nirahaṅkāraḥ sa śāntimadhigacchati || 2.71 ||

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।

स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ २.७२ ॥

ēṣā brāhmī sthitiḥ pārtha naināṁ prāpya vimuhyati |

sthitvāsyāmantakālē:'pi brahmanirvāṇamr̥cchati || 2.72 ||

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे साङ्ख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ||२||

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē śrīkr̥ṣṇārjunasaṃvādē sāṅkhyayōgō nāma dvitīyō'dhyāyaḥ|||

तृतीयोऽध्यायः

अर्जुन उवाच —

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।

तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ ३.१ ॥

arjuna uvāca —

jyāyasī cētkarmaṇastē matā buddhirjanārdana |

tatkiṁ karmaṇi ghōrē māṁ niyōjayasi kēśava || 3.1 ||

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।

तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ ३.२ ॥

vyāmiśrēṇēva vākyēna buddhiṁ mōhayasīva mē |

tadēkaṁ vada niścitya yēna śrēyō:'hamāpnuyām || 3.2

श्रीभगवानुवाच —

लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ ।

ज्ञानयोगेन साङ्ख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम् ॥ ३.३ ॥

śrībhagavānuvāca —

lōkē:'smindvividhā niṣṭhā purā prōktā mayānagha |

jñānayōgēna sāṅkhyānāṁ karmayōgēna yōgināṁ || 3.3 ||

न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ।

न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ३.४ ॥

na karmaṇāmanārambhānnaiṣkarmyaṁ puruṣō:'śnutē |

na ca saṁnyasanādēva siddhiṁ samadhigacchati || 3.4 ||

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।

कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ३.५ ॥

na hi kaścitkṣaṇamapi jātu tiṣṭhatyakarmakr̥t |

kāryatē hyavaśaḥ karma sarvaḥ prakr̥tijairguṇaiḥ || 3.5 ||

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।

इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ३.६ ॥

karmēndriyāṇi saṁyamya ya āstē manasā smaran |

indriyārthānvimūḍhātmā mithyācāraḥ sa ucyatē || 3.6 ||

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ।

कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ३.७ ॥

yastvindriyāṇi manasā niyamyārabhatē:'rjuna |

karmēndriyaiḥ karmayōgamasaktaḥ sa viśiṣyatē || 3.7 ||

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।

शरीरयात्रापि च ते न प्रसिध्येदकर्मणः ॥ ३.८ ॥

niyataṁ kuru karma tvaṁ karma jyāyō hyakarmaṇaḥ |

śarīrayātrāpi ca tē na prasidhyēdakarmaṇaḥ || 3.8 ||

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ।

तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर ॥ ३.९ ॥

yajñārthātkarmaṇō:'nyatra lōkō:'yaṁ karmabandhanaḥ |

tadarthaṁ karma kauntēya muktasaṅgaḥ samācara || 3.9 ||

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।

अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ ३.१० ॥

sahayajñāḥ prajāḥ sr̥ṣṭvā purōvāca prajāpatiḥ |

anēna prasaviṣyadhvamēṣa vō:'stviṣṭakāmadhuk || 3.10 ||

देवान्भावयतानेन ते देवा भावयन्तु वः ।

परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ३.११ ॥

dēvānbhāvayatānēna tē dēvā bhāvayantu vaḥ |

parasparaṁ bhāvayantaḥ śrēyaḥ paramavāpsyatha || 3.11 ||

इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ।

तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥ ३.१२ ॥

iṣṭānbhōgānhi vō dēvā dāsyantē yajñabhāvitāḥ |

tairdattānapradāyaibhyō yō bhuṅktē stēna ēva saḥ || 3.12 ||

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ।

भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥ ३.१३ ॥

yajñaśiṣṭāśinaḥ santō mucyantē sarvakilbiṣaiḥ |

bhuñjatē tē tvaghaṁ pāpā yē pacantyātmakāraṇāt || 3.13 ||

अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसम्भवः ।

यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ ३.१४ ॥

annādbhavanti bhūtāni parjanyādannasambhavaḥ |

yajñādbhavati parjanyō yajñaḥ karmasamudbhavaḥ || 3.14 ||

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ।

तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ ३.१५ ॥

karma brahmōdbhavaṁ viddhi brahmākṣarasamudbhavam |

tasmātsarvagataṁ brahma nityaṁ yajñē pratiṣṭhitam || 3.15 ||

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।

अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥ ३.१६ ॥

ēvaṁ pravartitaṁ cakraṁ nānuvartayatīha yaḥ |

aghāyurindriyārāmō mōghaṁ pārtha sa jīvati || 3.16 ||

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।

आत्मन्येव च सन्तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ ३.१७ ॥

yastvātmaratirēva syādātmatr̥ptaśca mānavaḥ |

ātmanyēva ca santuṣṭastasya kāryaṁ na vidyatē || 3.17

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।

न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ ३.१८ ॥

naiva tasya kr̥tēnārthō nākr̥tēnēha kaścana |

na cāsya sarvabhūtēṣu kaścidarthavyapāśrayaḥ || 3.18 ||

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।

असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ ३.१९ ॥

tasmādasaktaḥ satataṁ kāryaṁ karma samācara |

asaktō hyācarankarma paramāpnōti pūruṣaḥ || 3.19 ||

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।

लोकसङ्ग्रहमेवापि सम्पश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ ३.२० ॥

karmaṇaiva hi saṁsiddhimāsthitā janakādayaḥ |

lōkasaṅgrahamēvāpi sampaśyankartumarhasi || 3.20 ||

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।

स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ ३.२१ ॥

yadyadācarati śrēṣṭhastattadēvētarō janaḥ |

sa yatpramāṇaṁ kurutē lōkastadanuvartatē || 3.21 ||

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।

नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ ३.२२ ॥

na mē pārthāsti kartavyaṁ triṣu lōkēṣu kiñcana |

nānavāptamavāptavyaṁ varta ēva ca karmaṇi || 3.22 ||

यदि ह्यहं न वर्तेय जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।

मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ३.२३ ॥

yadi hyahaṁ na vartēya jātu karmaṇyatandritaḥ |

mama vartmānuvartantē manuṣyāḥ pārtha sarvaśaḥ || 3.23 ||

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम् ।

सङ्करस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ ३.२४ ॥

utsīdēyurimē lōkā na kuryāṁ karma cēdaham |

saṅkarasya ca kartā syāmupahanyāmimāḥ prajāḥ || 3.24 ||

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।

कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसङ्ग्रहम् ॥ ३.२५ ॥

saktāḥ karmaṇyavidvāṁsō yathā kurvanti bhārata |

kuryādvidvāṁstathāsaktaścikīrṣurlōkasaṅgraham || 3.25 ||

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसङ्गिनाम् ।

जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ ३.२६ ॥

na buddhibhēdaṁ janayēdajñānāṁ karmasaṅginām |

jōṣayētsarvakarmāṇi vidvānyuktaḥ samācaran || 3.26 ||

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

अहङ्कारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥ ३.२७ ॥

prakṛtēḥ kriyamāṇāni guṇaiḥ karmāṇi sarvaśaḥ |

ahaṅkāravimūḍhātmā kartāhamiti manyatē || 3.27 ||

तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।

गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते ॥ ३.२८ ॥

tattvavittu mahābāhō guṇakarmavibhāgayōḥ |

guṇā guṇēṣu vartanta iti matvā na sajjatē || 3.28 ||

प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ।

तानकृत्स्नविदो मन्दान्कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ ३.२९ ॥

prakṛtērguṇasaṁmūḍhāḥ sajjantē guṇakarmasu |

tānakṛtsnavidō mandānkṛtsnavinna vicālayēt || 3.29 ||

मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।

निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३.३० ॥

mayi sarvāṇi karmāṇi saṁnyasyādhyātmacētasā |

nirāśīrnirmamō bhūtvā yudhyasva vigatajvaraḥ || 3.30 ||

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।

श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३.३१ ॥

yē mē matamidaṁ nityamanutiṣṭhanti mānavāḥ |

śraddhāvantō:'nasūyantō mucyantē tē:'pi karmabhiḥ || 3.31 ||

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।

सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३.३२ ॥

yē tvētadabhyasūyantō nānutiṣṭhanti mē matam |

sarvajñānavimūḍhāṁstānviddhi naṣṭānacētasaḥ || 3.32 ||

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।

प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३.३३ ॥

sadr̥śaṁ cēṣṭatē svasyāḥ prakr̥tērjñānavānapi |

prakr̥tiṁ yānti bhūtāni nigrahaḥ kiṁ kariṣyati || 3.33 ||

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ३.३४ ॥

indriyasyēndriyasyārthē rāgadvēṣau vyavasthitau |

tayōrna vaśamāgacchēttau hyasya paripanthinau || 3.34 ||

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३.३५ ॥

śrēyānsvadharmō viguṇaḥ paradharmātsvanuṣṭhitāt |

svadharmē nidhanaṁ śrēyaḥ paradharmō bhayāvahaḥ || 3.35 ||

अर्जुन उवाच —

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।

अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥ ३.३६ ॥

arjuna uvāca —

atha kēna prayuktō:'yaṁ pāpaṁ carati pūruṣaḥ |

anicchannapi vārṣṇēya balādiva niyōjitaḥ || 3.36 ||

श्रीभगवानुवाच —

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।

महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ३.३७ ॥

śrībhagavānuvāca —

kāma ēṣa krōdha ēṣa rajōguṇasamudbhavaḥ |

mahāśanō mahāpāpmā viddhyēnamiha vairiṇam || 3.37 ||

धूमेनाव्रियते वह्निर्यथादर्शो मलेन च ।

यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ३.३८ ॥

dhūmēnāvriyatē vahniryathādarśō malēna ca |

yathōlbēnāvr̥tō garbhastathā tēnēdamāvr̥tam || 3.38 ||

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।

कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च ॥ ३.३९ ॥

āvr̥taṁ jñānamētēna jñāninō nityavairiṇā |

kāmarūpēṇa kauntēya duṣpūrēṇānalēna ca || 3.39 ||

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।

एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ३.४० ॥

indriyāṇi manō buddhirasyādhiṣṭhānamucyatē |

ētairvimōhayatyēṣa jñānamāvr̥tya dēhinam || 3.40 ||

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।

पाप्मानं प्रजहिह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ३.४१ ॥

tasmāttvamindriyāṇyādau niyamya bharatarṣabha |

pāpmānaṁ prajahihyēnaṁ jñānavijñānanāśanam || 3.41 ||

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।

मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ३.४२ ॥

indriyāṇi parāṇyāhurindriyēbhyaḥ paraṁ manaḥ |

manasastu parā buddhiryō buddhēḥ paratastu saḥ || 3.42 ||

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।

जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ३.४३ ॥

ēvaṁ buddhēḥ paraṁ buddhvā saṁstabhyātmānamātmanā |

jahi śatruṁ mahābāhō kāmarūpaṁ durāsadam || 3.43 ||

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां,

योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē śrīkṛṣṇārjunasaṃvādē karmayōgō nāma tṛtīyō'dhyāyaḥ ||

चतुर्थोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच —

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।

विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ ४.१ ॥

śrībhagavānuvāca —

imaṁ vivasvatē yōgaṁ prōktavānahamavyayam |

vivasvānmanavē prāha manurikṣvākavē:'bravīt || 4.1 ||

एवं परम्पराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।

स कालेनेह महता योगो नष्टः परन्तप ॥ ४.२ ॥

ēvaṁ paramparāprāptamimaṁ rājarṣayō viduḥ |

sa kālēnēha mahatā yōgō naṣṭaḥ parantapa || 4.2 ||

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।

भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ४.३ ॥

sa ēvāyaṁ mayā tē:'dya yōgaḥ prōktaḥ purātanaḥ |

bhaktō:'si mē sakhā cēti rahasyaṁ hyētaduttamam || 4.3 ||

अर्जुन उवाच —

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।

कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ .४४ ॥

arjuna uvāca —

aparaṁ bhavatō janma paraṁ janma vivasvataḥ |

kathamētadvijānīyāṁ tvamādau prōktavāniti || .44 ||

श्रीभगवानुवाच –

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।

तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परन्तप ॥ ४.५ ॥

śrībhagavānuvāca —

bahūni mē vyatītāni janmāni tava cārjuna |

tānyahaṁ vēda sarvāṇi na tvaṁ vēttha parantapa || 4.5 ||

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा

भूतानामीश्वरोऽपि सन् ।

प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय

सम्भवाम्यात्ममायया ॥ ४.६ ॥

ajō:'pi sannavyayātmā

bhūtānāmīśvarō:'pi san |

prakr̥tiṁ svāmadhiṣṭhāya

sambhavāmyātmamāyayā || 4.6 ||

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ४.७ ॥

yadā yadā hi dharmasya glānirbhavati bhārata |

abhyutthānamadharmasya tadātmānaṁ sr̥jāmyaham || 4.7 ||

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।

धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे ॥ ४.८ ॥

paritrāṇāya sādhūnāṁ vināśāya ca duṣkr̥tām |

dharmasaṁsthāpanārthāya sambhavāmi yugē yugē || 4.8 ||

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।

त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥ ४.९ ॥

janma karma ca mē divyamēvaṁ yō vētti tattvataḥ |

tyaktvā dēhaṁ punarjanma naiti māmēti sō:'rjuna || 4.9 ||

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।

बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ ४.१० ॥

vītarāgabhayakrōdhā manmayā māmupāśritāḥ |

bahavō jñānatapasā pūtā madbhāvamāgatāḥ || 4.10 ||

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।

मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ४.११ ॥

yē yathā māṁ prapadyantē tāṁstathaiva bhajāmyaham |

mama vartmānuvartantē manuṣyāḥ pārtha sarvaśaḥ || 4.11 ||

काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः ।

क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ ४.१२ ॥

kāṅkṣantaḥ karmaṇāṁ siddhiṁ yajanta iha dēvatāḥ |

kṣipraṁ hi mānuṣē lōkē siddhirbhavati karmajā || 4.12 ||

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।

तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥ ४.१३ ॥

cāturvarṇyaṁ mayā sr̥ṣṭaṁ guṇakarmavibhāgaśaḥ |

tasya kartāramapi māṁ viddhyakartāramavyayam || 4.13 ||

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ।

इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ ४.१४ ॥

na māṁ karmāṇi limpanti na mē karmaphalē spr̥hā |

iti māṁ yō:'bhijānāti karmabhirna sa badhyatē || 4.14 ||

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥ ४.१५ ॥

ēvaṁ jñātvā kr̥taṁ karma pūrvairapi mumukṣubhiḥ |

kuru karmaiva tasmāttvaṁ pūrvaiḥ pūrvataraṁ kr̥tam || 4.15 ||

किं कर्म किमकर्मेति

कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।

तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि

यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ ४.१६ ॥

kiṁ karma kimakarmēti

kavayō:'pyatra mōhitāḥ |

tattē karma pravakṣyāmi

yajjñātvā mōkṣyasē:'śubhāt || 4.16 ||

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।

अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥ ४.१७ ॥

karmaṇō hyapi bōddhavyaṁ bōddhavyaṁ ca vikarmaṇaḥ |

akarmaṇaśca bōddhavyaṁ gahanā karmaṇō gatiḥ || 4.17 ||

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ।

स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ ४.१८ ॥

karmaṇyakarma yaḥ paśyēdakarmaṇi ca karma yaḥ |

sa buddhimānmanuṣyēṣu sa yuktaḥ kr̥tsnakarmakr̥t || 4.18 ||

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसङ्कल्पवर्जिताः ।

ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पण्डितं बुधाः ॥ ४.१९ ॥

yasya sarvē samārambhāḥ kāmasaṅkalpavarjitāḥ |

jñānāgnidagdhakarmāṇaṁ tamāhuḥ paṇḍitaṁ budhāḥ || 4.19 ||

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।

कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किञ्चित्करोति सः ॥ ४.२० ॥

tyaktvā karmaphalāsaṅgaṁ nityatr̥ptō nirāśrayaḥ |

karmaṇyabhipravr̥ttō:'pi naiva kiñcitkarōti saḥ || 4.20 ||

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।

शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४.२१ ॥

nirāśīryatacittātmā tyaktasarvaparigrahaḥ |

śārīraṁ kēvalaṁ karma kurvannāpnōti kilbiṣam || 4.21 ||

यदृच्छालाभसन्तुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः ।

समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥ ४.२२ ॥

yadr̥cchālābhasantuṣṭō dvandvātītō vimatsaraḥ |

samaḥ siddhāvasiddhau ca kr̥tvāpi na nibadhyatē || 4.22 ||

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।

यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ ४.२३ ॥

gatasaṅgasya muktasya jñānāvasthitacētasaḥ |

yajñāyācarataḥ karma samagraṁ pravilīyatē || 4.23 ||

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ ४.२४ ॥

brahmārpaṇaṁ brahma havirbrahmāgnau brahmaṇā hutam |

brahmaiva tēna gantavyaṁ brahmakarmasamādhinā || 4.24 ||

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।

ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्वति ॥ ४.२५ ॥

daivamēvāparē yajñaṁ yōginaḥ paryupāsatē |

brahmāgnāvaparē yajñaṁ yajñēnaivōpajuhvati || 4.25 ||

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वति ।

शब्दादीन्विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुह्वति ॥ ४.२६ ॥

śrōtrādīnīndriyāṇyanyē saṁyamāgniṣu juhvati |

śabdādīnviṣayānanya indriyāgniṣu juhvati || 4.26 ||

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।

आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥ ४.२७ ॥

sarvāṇīndriyakarmāṇi prāṇakarmāṇi cāparē |

ātmasaṁyamayōgāgnau juhvati jñānadīpitē || 4.27 ||

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥ ४.२८ ॥

dravyayajñāstapōyajñā yōgayajñāstathāparē |

svādhyāyajñānayajñāśca yatayaḥ saṁśitavratāḥ || 4.28 ||

अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे ।

प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ ४.२९ ॥

apānē juhvati prāṇaṁ prāṇē:'pānaṁ tathāparē |

prāṇāpānagatī ruddhvā prāṇāyāmaparāyaṇāḥ || 4.29 ||

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति ।

सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ४.३० ॥

aparē niyatāhārāḥ prāṇānprāṇēṣu juhvati |

sarvē:'pyētē yajñavidō yajñakṣapitakalmaṣāḥ || 4.30 ||

यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम् ।

नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥ ४.३१ ॥

yajñaśiṣṭāmr̥tabhujō yānti brahma sanātanam |

nāyaṁ lōkō:'styayajñasya kutō:'nyaḥ kurusattama || 4.31 ||

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।

कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ४.३२ ॥

ēvaṁ bahuvidhā yajñā vitatā brahmaṇō mukhē |

karmajānviddhi tānsarvānēvaṁ jñātvā vimōkṣyasē || 4.32 ||

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परन्तप ।

सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ४.३३ ॥

śrēyāndravyamayādyajñājjñānayajñaḥ parantapa |

sarvaṁ karmākhilaṁ pārtha jñānē parisamāpyatē || 4.33 ||

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।

उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ४.३४ ॥

tadviddhi praṇipātēna paripraśnēna sēvayā |

upadēkṣyanti tē jñānaṁ jñāninastattvadarśinaḥ || 4.34 ||

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव ।

येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥ ४.३५ ॥

yajjñātvā na punarmōhamēvaṁ yāsyasi pāṇḍava |

yēna bhūtānyaśēṣēṇa drakṣyasyātmanyathō mayi || 4.35 ||

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।

सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं सन्तरिष्यसि ॥ ४.३६ ॥

api cēdasi pāpēbhyaḥ sarvēbhyaḥ pāpakr̥ttamaḥ |

sarvaṁ jñānaplavēnaiva vr̥jinaṁ santariṣyasi || 4.36 ||

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ।

ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥ ४.३७ ॥

yathaidhāṁsi samiddhō:'gnirbhasmasātkurutē:'rjuna |

jñānāgniḥ sarvakarmāṇi bhasmasātkurutē tathā || 4.37 ||

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।

तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥ ४.३८ ॥

na hi jñānēna sadr̥śaṁ pavitramiha vidyatē |

tatsvayaṁ yōgasaṁsiddhaḥ kālēnātmani vindati || 4.38 ||

श्रद्धावांल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।

ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ४.३९ ॥

śraddhāvāṁllabhatē jñānaṁ tatparaḥ saṁyatēndriyaḥ |

jñānaṁ labdhvā parāṁ śāntimacirēṇādhigacchati || 4.39 ||

अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति ।

नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४.४० ॥

ajñaścāśraddadhānaśca saṁśayātmā vinaśyati |

nāyaṁ lōkō:'sti na parō na sukhaṁ saṁśayātmanaḥ || 4.40 ||

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम् ।

आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय ॥ ४.४१ ॥

yōgasaṁnyastakarmāṇaṁ jñānasañchinnasaṁśayam |

ātmavantaṁ na karmāṇi nibadhnanti dhanañjaya || 4.41 ||

तस्मादज्ञानसम्भूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ।

छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४.४२ ॥

tasmādajñānasambhūtaṁ hr̥tsthaṁ jñānāsinātmanaḥ |

chittvainaṁ saṁśayaṁ yōgamātiṣṭhōttiṣṭha bhārata || 4.42 ||

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्री कृष्णार्जुनसम्वादे ज्ञानकर्मसन्न्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē
śrīkṛṣṇārjunasaṃvādē jñānakarmasannyāsayōgō nāma caturthō'dhyāyaḥ||

पञ्चमोऽध्यायः

अर्जुन उवाच —

संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।

यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ ५.१ ॥

arjuna uvāca —

saṁnyāsaṁ karmaṇāṁ kr̥ṣṇa punaryōgaṁ ca śaṁsasi |

yacchrēya ētayōrēkaṁ tanmē brūhi suniścitam || 5.1 ||

श्रीभगवानुवाच —

संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ।

तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ ५.२ ॥

śrībhagavānuvāca —

saṁnyāsaḥ karmayōgaśca niḥśrēyasakarāvubhau |

tayōstu karmasaṁnyāsātkarmayōgō viśiṣyatē || 5.2 ||

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति ।

निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते ॥ ५.३ ॥

jñēyaḥ sa nityasaṁnyāsī yō na dvēṣṭi na kāṅkṣati |

nirdvandvō hi mahābāhō sukhaṁ bandhātpramucyatē || 5.3 ||

साङ्ख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः ।

एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विन्दते फलम् ॥ ५.४ ॥

sāṅkhyayōgau pr̥thagbālāḥ pravadanti na paṇḍitāḥ |

ēkamapyāsthitaḥ samyagubhayōrvindatē phalam || 5.4 ||

यत्साङ्ख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ।

एकं साङ्ख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५.५ ॥

yatsāṅkhyaiḥ prāpyatē sthānaṁ tadyōgairapi gamyatē |

ēkaṁ sāṅkhyaṁ ca yōgaṁ ca yaḥ paśyati sa paśyati || 5.5 ||

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ।

योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति ॥ ५.६ ॥

saṁnyāsastu mahābāhō duḥkhamāptumayōgataḥ |

yōgayuktō munirbrahma nacirēṇādhigacchati || 5.6 ||

योगयुक्तो विशुद्धात्मा

विजितात्मा जितेन्द्रियः ।

सर्वभूतात्मभूतात्मा

कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥५. ७ ॥

yōgayuktō viśuddhātmā

vijitātmā jitēndriyaḥ |

sarvabhūtātmabhūtātmā

kurvannapi na lipyatē ||5. 7 ||

नैव किञ्चित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।

पश्यञ्श्रृण्वन्स्पृशञ्जिघ्रन्नश्नन्गच्छन्स्वपञ्श्वसन् ॥ ५.८ ॥

naiva kiñcitkarōmīti yuktō manyēta tattvavit |

paśyañśr̥ṇvanspr̥śañjighrannaśnangacchansvapañśvasan || 5.8 ||

प्रलपन् विसृजन्गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ५.९ ॥

pralapan visr̥jangr̥hṇannunmiṣannimiṣannapi |

indriyāṇīndriyārthēṣu vartanta iti dhārayan || 5.9 ||

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः ।

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ ५.१० ॥

brahmaṇyādhāya karmāṇi saṅgaṁ tyaktvā karōti yaḥ |

lipyatē na sa pāpēna padmapatramivāmbhasā || 5.10 ||

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।

योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ५.११ ॥

kāyēna manasā buddhyā kēvalairindriyairapi |

yōginaḥ karma kurvanti saṅgaṁ tyaktvātmaśuddhayē || 5.11 ||

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा

शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ।

अयुक्तः कामकारेण

फले सक्तो निबध्यते ॥ ५.१२ ॥

yuktaḥ karmaphalaṁ tyaktvā

śāntimāpnōti naiṣṭhikīm |

ayuktaḥ kāmakārēṇa

phalē saktō nibadhyatē || 5.12 ||

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ।

नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन् ॥ ५.१३ ॥

sarvakarmāṇi manasā saṁnyasyāstē sukhaṁ vaśī |

navadvārē purē dēhī naiva kurvanna kārayan || 5.13 ||

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।

न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ ५.१४ ॥

na kartr̥tvaṁ na karmāṇi lōkasya sr̥jati prabhuḥ |

na karmaphalasaṁyōgaṁ svabhāvastu pravartatē || 5.14 ||

नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ।

अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥ ५.१५ ॥

nādattē kasyacitpāpaṁ na caiva sukr̥taṁ vibhuḥ |

ajñānēnāvr̥taṁ jñānaṁ tēna muhyanti jantavaḥ || 5.15 ||

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।

तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ ५.१६ ॥

jñānēna tu tadajñānaṁ yēṣāṁ nāśitamātmanaḥ |

tēṣāmādityavajjñānaṁ prakāśayati tatparam || 5.16 ||

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।

गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥५.१७ ॥

tadbuddhayastadātmānastanniṣṭhāstatparāyaṇāḥ |

gacchantyapunarāvr̥ttiṁ jñānanirdhūtakalmaṣāḥ ||5.17 ||

विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।

शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः ॥ ५.१८ ॥

vidyāvinayasampannē brāhmaṇē gavi hastini |

śuni caiva śvapākē ca paṇḍitāḥ samadarśinaḥ || 5.18 ||

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ ५.१९ ॥

ihaiva tairjitaḥ sargō yēṣāṁ sāmyē sthitaṁ manaḥ |

nirdōṣaṁ hi samaṁ brahma tasmādbrahmaṇi tē sthitāḥ || 5.19 ||

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम् ।

स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥ ५.२० ॥

na prahr̥ṣyētpriyaṁ prāpya nōdvijētprāpya cāpriyam |

sthirabuddhirasaṁmūḍhō brahmavidbrahmaṇi sthitaḥ || 5.20 ||

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा

विन्दत्यात्मनि यत्सुखम् ।

स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा

सुखमक्षयमश्नुते ॥ ५.२१ ॥

bāhyasparśēṣvasaktātmā

vindatyātmani yatsukham |

sa brahmayōgayuktātmā

sukhamakṣayamaśnutē || 5.21 ||

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।

आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥ ५.२२ ॥

yē hi saṁsparśajā bhōgā duḥkhayōnaya ēva tē |

ādyantavantaḥ kauntēya na tēṣu ramatē budhaḥ || 5.22 ||

शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्छरीरविमोक्षणात् ।

कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ ५.२३ ॥

śaknōtīhaiva yaḥ sōḍhuṁ prākcharīravimōkṣaṇāt |

kāmakrōdhōdbhavaṁ vēgaṁ sa yuktaḥ sa sukhī naraḥ || 5.23 ||

योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः ।

स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥ ५.२४ ॥

yō:'ntaḥsukhō:'ntarārāmastathāntarjyōtirēva yaḥ |

sa yōgī brahmanirvāṇaṁ brahmabhūtō:'dhigacchati || 5.24 ||

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।

छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ ५.२५ ॥

labhantē brahmanirvāṇamr̥ṣayaḥ kṣīṇakalmaṣāḥ |

chinnadvaidhā yatātmānaḥ sarvabhūtahitē ratāḥ || 5.25 ||

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।

अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ ५.२६ ॥

kāmakrōdhaviyuktānāṁ yatīnāṁ yatacētasām |

abhitō brahmanirvāṇaṁ vartatē viditātmanām || 5.26 ||

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः ।

प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ ५.२७ ॥

sparśānkr̥tvā bahirbāhyāṁścakṣuścaivāntarē bhruvōḥ |

prāṇāpānau samau kr̥tvā nāsābhyantaracāriṇau || 5.27 ||

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ।

विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ ५.२८ ॥

yatēndriyamanōbuddhirmunirmōkṣaparāyaṇaḥ |

vigatēcchābhayakrōdhō yaḥ sadā mukta ēva saḥ || 5.28 ||

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।

सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ ५.२९ ॥

bhōktāraṁ yajñatapasāṁ sarvalōkamahēśvaram |

suhr̥daṁ sarvabhūtānāṁ jñātvā māṁ śāntimr̥cchati || 5.29 ||

ओं तत्सत् । इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविध्यायां

योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे संन्यासयोगो नाम पञ्चमोऽध्यायः॥

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē
śrīkṛṣṇārjunasaṃvādē karmasannyāsayōgō nāma pañcamō'dhyāyaḥ||

षष्ठोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच –

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।

स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥ ६.१ ॥

śrībhagavānuvāca –

anāśritaḥ karmaphalaṁ kāryaṁ karma karōti yaḥ |

sa saṁnyāsī ca yōgī ca na niragnirna cākriyaḥ || 6.1 ||

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव ।

न ह्यसंन्यस्तसङ्कल्पो योगी भवति कश्चन ॥ ६.२ ॥

yaṁ saṁnyāsamiti prāhuryōgaṁ taṁ viddhi pāṇḍava |

na hyasaṁnyastasaṅkalpō yōgī bhavati kaścana || 6.2 ||

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।

योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ६.३ ॥

yōgārūḍhasya tasyaiva śamaḥ kāraṇamucyatē || 6.3 ||

ārurukṣōrmunēryōgaṁ karma kāraṇamucyatē |

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।

सर्वसङ्कल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ६.४ ॥

yadā hi nēndriyārthēṣu na karmasvanuṣajjatē |

sarvasaṅkalpasaṁnyāsī yōgārūḍhastadōcyatē || 6.4 ||

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ६.५ ॥

uddharēdātmanātmānaṁ nātmānamavasādayēt |

ātmaiva hyātmanō bandhurātmaiva ripurātmanaḥ || 6.5 ||

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥६. ६ ॥

bandhurātmātmanastasya yēnātmaivātmanā jitaḥ |

anātmanastu śatrutvē vartētātmaiva śatruvat ||6. 6 ||

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।

शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ६.७ ॥

jitātmanaḥ praśāntasya paramātmā samāhitaḥ |

śītōṣṇasukhaduḥkhēṣu tathā mānāpamānayōḥ || 6.7 ||

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।

युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकाञ्चनः ॥ ६.८ ॥

jñānavijñānatr̥ptātmā kūṭasthō vijitēndriyaḥ |

yukta ityucyatē yōgī samalōṣṭāśmakāñcanaḥ || 6.8 ||

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ।

साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ६.९ ॥

suhr̥nmitrāryudāsīnamadhyasthadvēṣyabandhuṣu |

sādhuṣvapi ca pāpēṣu samabuddhirviśiṣyatē || 6.9 ||

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।

एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ ६.१० ॥

yōgī yuñjīta satatamātmānaṁ rahasi sthitaḥ |

ēkākī yatacittātmā nirāśīraparigrahaḥ || 6.10 ||

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।

नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ६.११ ॥

śucau dēśē pratiṣṭhāpya sthiramāsanamātmanaḥ |

nātyucchritaṁ nātinīcaṁ cailājinakuśōttaram || 6.11 ||

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः ।

उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ ६.१२ ॥

tatraikāgraṁ manaḥ kr̥tvā yatacittēndriyakriyaḥ |

upaviśyāsanē yuñjyādyōgamātmaviśuddhayē || 6.12 ||

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।

सम्प्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ ६.१३ ॥

samaṁ kāyaśirōgrīvaṁ dhārayannacalaṁ sthiraḥ |

samprēkṣya nāsikāgraṁ svaṁ diśaścānavalōkayan || 6.13 ||

प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ।

मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ ६.१४ ॥

praśāntātmā vigatabhīrbrahmacārivratē sthitaḥ |

manaḥ saṁyamya maccittō yukta āsīta matparaḥ || 6.14 ||

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।

शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ ६.१५ ॥

yuñjannēvaṁ sadātmānaṁ yōgī niyatamānasaḥ |

śāntiṁ nirvāṇaparamāṁ matsaṁsthāmadhigacchati || 6.15 ||

नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः ।

न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ ६.१६ ॥

nātyaśnatastu yōgō:'sti na caikāntamanaśnataḥ |

na cātisvapnaśīlasya jāgratō naiva cārjuna || 6.16 ||

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।

युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ ६.१७ ॥

yuktāhāravihārasya yuktacēṣṭasya karmasu |

yuktasvapnāvabōdhasya yōgō bhavati duḥkhahā || 6.17 ||

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।

निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ ६.१८ ॥

yadā viniyataṁ cittamātmanyēvāvatiṣṭhatē |

niḥspr̥haḥ sarvakāmēbhyō yukta ityucyatē tadā || 6.18 ||

यदा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता ।

योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥ ६.१९ ॥

yadā dīpō nivātasthō nēṅgatē sōpamā smr̥tā |

yōginō yatacittasya yuñjatō yōgamātmanaḥ || 6.19 ||

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।

यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥ ६.२० ॥

yatrōparamatē cittaṁ niruddhaṁ yōgasēvayā |

yatra caivātmanātmānaṁ paśyannātmani tuṣyati || 6.20 ||

सुखमात्यन्तिकं यत्तदबुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम् ।

वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ ६.२१ ॥

sukhamātyantikaṁ yattadbuddhigrāhyamatīndriyam |

vētti yatra na caivāyaṁ sthitaścalati tattvataḥ || 6.21 ||

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।

यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ ६.२२ ॥

yaṁ labdhvā cāparaṁ lābhaṁ manyatē nādhikaṁ tataḥ |

yasminsthitō na duḥkhēna guruṇāpi vicālyatē || 6.22 ||

तं विद्याद्दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम् ।

स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा ॥ ६.२३ ॥

taṁ vidyādduḥkhasaṁyōgaviyōgaṁ yōgasaṁjñitam |

sa niścayēna yōktavyō yōgō:'nirviṇṇacētasā || 6.23 ||

सङ्कल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ।

मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥ ६.२४ ॥

saṅkalpaprabhavānkāmāṁstyaktvā sarvānaśēṣataḥ |

manasaivēndriyagrāmaṁ viniyamya samantataḥ || 6.24 ||

शनैः शनैरुपरमेदबुद्ध्या धृतिगृहीतया ।

आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥ ६.२५ ॥

śanaiḥ śanairuparamēdbuddhyā dhr̥tigr̥hītayā |

ātmasaṁsthaṁ manaḥ kr̥tvā na kiñcidapi cintayēt || 6.25 ||

यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलमस्थिरम् ।

ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत् ॥ ६.२६ ॥

yatō yatō niścarati manaścañcalamasthiram |

tatastatō niyamyaitadātmanyēva vaśaṁ nayēt || 6.26 ||

प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम् ।

उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् ॥ ६.२७ ॥

praśāntamanasaṁ hyēnaṁ yōginaṁ sukhamuttamam |

upaiti śāntarajasaṁ brahmabhūtamakalmaṣam || 6.27 ||

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।

सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते ॥ ६.२८ ॥

yuñjannēvaṁ sadātmānaṁ yōgī vigatakalmaṣaḥ |

sukhēna brahmasaṁsparśamatyantaṁ sukhamaśnutē || 6.28 ||

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।

ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ ६.२९ ॥

sarvabhūtasthamātmānaṁ sarvabhūtāni cātmani |

īkṣatē yōgayuktātmā sarvatra samadarśanaḥ || 6.29 ||

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ६.३० ॥

yō māṁ paśyati sarvatra sarvaṁ ca mayi paśyati |

tasyāhaṁ na praṇaśyāmi sa ca mē na praṇaśyati || 6.30 ||

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ६.३१ ॥

sarvabhūtasthitaṁ yō māṁ bhajatyēkatvamāsthitaḥ |

sarvathā vartamānō:'pi sa yōgī mayi vartatē || 6.31 ||

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

शुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ६.३२ ॥

ātmaupamyēna sarvatra samaṁ paśyati yō:'rjuna |

śukhaṁ vā yadi vā duḥkhaṁ sa yōgī paramō mataḥ || 6.32 ||

अर्जुन उवाच —

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः

साम्येन मधुसूदन ।

एतस्याहं न पश्यामि

चञ्चलत्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥ ६.३३ ॥

arjuna uvāca —

yō:'yaṁ yōgastvayā prōktaḥ

sāmyēna madhusūdana |

ētasyāhaṁ na paśyāmi

cañcalatvātsthitiṁ sthirām || 6.33 ||

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम् ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ६.३४ ॥

cañcalaṁ hi manaḥ kr̥ṣṇa pramāthi balavaddr̥ḍham |

tasyāhaṁ nigrahaṁ manyē vāyōriva suduṣkaram || 6.34 ||

श्रीभगवानुवाच —

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।

अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ६.३५ ॥

śrībhagavānuvāca —

asaṁśayaṁ mahābāhō manō durnigrahaṁ calam |

abhyāsēna tu kauntēya vairāgyēṇa ca gr̥hyatē || 6.35 ||

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।

वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ ६.३६ ॥

asaṁyatātmanā yōgō duṣprāpa iti mē matiḥ |

vaśyātmanā tu yatatā śakyō:'vāptumupāyataḥ || 6.36 ||

अर्जुन उवाच —

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः ।

अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ६.३७ ॥

arjuna uvāca —

ayatiḥ śraddhayōpētō yōgāccalitamānasaḥ |

aprāpya yōgasaṁsiddhiṁ kāṁ gatiṁ kr̥ṣṇa gacchati || 6.37 ||

कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति ।

अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ६.३८ ॥

kaccinnōbhayavibhraṣṭaśchinnābhramiva naśyati |

apratiṣṭhō mahābāhō vimūḍhō brahmaṇaḥ pathi || 6.38 ||

एतन्मे संशयं कृष्ण च्छेत्तुमर्हस्यशेषतः ।

त्वदन्यः संशयस्यास्य च्छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥ ६.३९ ॥

ētanmē saṁśayaṁ kr̥ṣṇa cchēttumarhasyaśēṣataḥ |

tvadanyaḥ saṁśayasyāsya cchēttā na hyupapadyatē || 6.39 ||

श्रीभगवानुवाच —

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।

न हि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति ॥ ६.४० ॥

śrībhagavānuvāca —

pārtha naivēha nāmutra vināśastasya vidyatē |

na hi kalyāṇakr̥tkaściddurgatiṁ tāta gacchati || 6.40 ||

प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ।

शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥ ६.४१ ॥

prāpya puṇyakr̥tāṁ lōkānuṣitvā śāśvatīḥ samāḥ |

śucīnāṁ śrīmatāṁ gēhē yōgabhraṣṭō:'bhijāyatē || 6.41 ||

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ।

एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥ ६.४२ ॥

athavā yōgināmēva kulē bhavati dhīmatām |

ētaddhi durlabhataraṁ lōkē janma yadīdr̥śam || 6.42 ||

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।

यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥ ६.४३ ॥

tatra taṁ buddhisaṁyōgaṁ labhatē paurvadēhikam |

yatatē ca tatō bhūyaḥ saṁsiddhau kurunandana || 6.43 ||

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः ।

जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ६.४४ ॥

pūrvābhyāsēna tēnaiva hriyatē hyavaśō:'pi saḥ |

jijñāsurapi yōgasya śabdabrahmātivartatē || 6.44 ||

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः ।

अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥ ६.४५ ॥

prayatnādyatamānastu yōgī saṁśuddhakilbiṣaḥ |

anēkajanmasaṁsiddhastatō yāti parāṁ gatim || 6.45 ||

तपस्विभ्योऽधिको योगी

ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।

कर्मिभ्यश्चाधिको योगी

तस्माद्योगी भवार्जुन ॥ ६.४६ ॥

tapasvibhyō:'dhikō yōgī

jñānibhyō:'pi matō:'dhikaḥ |

karmibhyaścādhikō yōgī

tasmādyōgī bhavārjuna || 6.46 ||

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।

श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ६.४७ ॥

yōgināmapi sarvēṣāṁ madgatēnāntarātmanā |

śraddhāvānbhajatē yō māṁ sa mē yuktatamō mataḥ || 6.47 ||

ॐ तत्सत्। इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु बह्मविद्यायांयोगशास्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादेध्यानयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē śrīkṛṣṇārjunasaṃvādē ātmasaṃyamayōgō nāma ṣaṣṭhō'dhyāyaḥ||

सप्तमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच —

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः ।

असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ ७.१ ॥

śrībhagavānuvāca —

mayyāsaktamanāḥ pārtha yōgaṁ yuñjanmadāśrayaḥ |

asaṁśayaṁ samagraṁ māṁ yathā jñāsyasi tacchr̥ṇu || 7.1 ||

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ।

यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ ७.२ ॥

jñānaṁ tē:'haṁ savijñānamidaṁ vakṣyāmyaśēṣataḥ |

yajjñātvā nēha bhūyō:'nyajjñātavyamavaśiṣyatē || 7.2 ||

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।

यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ७.३ ॥

manuṣyāṇāṁ sahasrēṣu kaścidyatati siddhayē |

yatatāmapi siddhānāṁ kaścinmāṁ vētti tattvataḥ || 7.3 ||

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।

अहङ्कार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ७.४ ॥

bhūmirāpō:'nalō vāyuḥ khaṁ manō buddhirēva ca |

ahaṅkāra itīyaṁ mē bhinnā prakr̥tiraṣṭadhā || 7.4 ||

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।

जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥ ७.५ ॥

aparēyamitastvanyāṁ prakr̥tiṁ viddhi mē parām |

jīvabhūtāṁ mahābāhō yayēdaṁ dhāryatē jagat || 7.5 ||

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।

अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥ ७.६ ॥

ētadyōnīni bhūtāni sarvāṇītyupadhāraya |

ahaṁ kr̥tsnasya jagataḥ prabhavaḥ pralayastathā || 7.6 ||

मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनञ्जय ।

मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७.७ ॥

mattaḥ parataraṁ nānyatkiñcidasti dhanañjaya |

mayi sarvamidaṁ prōtaṁ sūtrē maṇigaṇā iva || 7.7 ||

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ।

प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ ७.८ ॥

rasō:'hamapsu kauntēya prabhāsmi śaśisūryayōḥ |

praṇavaḥ sarvavēdēṣu śabdaḥ khē pauruṣaṁ nr̥ṣu || 7.8 ||

पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च

तेजश्चास्मि विभावसौ ।

जीवनं सर्वभूतेषु

तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ७.९ ॥

puṇyō gandhaḥ pr̥thivyāṁ ca

tējaścāsmi vibhāvasau |

jīvanaṁ sarvabhūtēṣu

tapaścāsmi tapasviṣu || 7.9 ||

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।

बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ ७.१० ॥

bījaṁ māṁ sarvabhūtānāṁ viddhi pārtha sanātanam |

buddhirbuddhimatāmasmi tējastējasvināmaham || 7.10 ||

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम् ।

धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ७.११ ॥

balaṁ balavatāṁ cāhaṁ kāmarāgavivarjitam |

dharmāviruddhō bhūtēṣu kāmō:'smi bharatarṣabha || 7.11 ||

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तमसाश्च ये ।

मत्त एवेति तान्विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि ॥ ७.१२ ॥

yē caiva sāttvikā bhāvā rājasāstamasāśca yē |

matta ēvēti tānviddhi na tvahaṁ tēṣu tē mayi || 7.12 ||

त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।

मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ ७.१३ ॥

tribhirguṇamayairbhāvairēbhiḥ sarvamidaṁ jagat |

mōhitaṁ nābhijānāti māmēbhyaḥ paramavyayam || 7.13 ||

दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।

मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ ७.१४ ॥

daivī hyēṣā guṇamayī mama māyā duratyayā |

māmēva yē prapadyantē māyāmētāṁ taranti tē || 7.14 ||

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः ।

माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ ७.१५ ॥

na māṁ duṣkr̥tinō mūḍhāḥ prapadyantē narādhamāḥ |

māyayāpahr̥tajñānā āsuraṁ bhāvamāśritāḥ || 7.15 ||

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ।

आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ ७.१६ ॥

caturvidhā bhajantē māṁ janāḥ sukr̥tinō:'rjuna |

ārtō jijñāsurarthārthī jñānī ca bharatarṣabha || 7.16 ||

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।

प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ ७.१७ ॥

tēṣāṁ jñānī nityayukta ēkabhaktirviśiṣyatē |

priyō hi jñāninō:'tyarthamahaṁ sa ca mama priyaḥ || 7.17 ||

उदाराः सर्व एवैते

ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ।

आस्थितः स हि युक्तात्मा

मामेवानुत्तमां गतिम् ॥ ७.१८ ॥

udārāḥ sarva ēvaitē

jñānī tvātmaiva mē matam |

āsthitaḥ sa hi yuktātmā

māmēvānuttamāṁ gatim || 7.18 ||

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।

वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥ ७.१९ ॥

bahūnāṁ janmanāmantē jñānavānmāṁ prapadyatē |

vāsudēvaḥ sarvamiti sa mahātmā sudurlabhaḥ || 7.19 ||

कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः ।

तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥ ७.२० ॥

kāmaistaistairhr̥tajñānāḥ prapadyantē:'nyadēvatāḥ |

taṁ taṁ niyamamāsthāya prakr̥tyā niyatāḥ svayā || 7.20 ||

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ।

तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥ ७.२१ ॥

yō yō yāṁ yāṁ tanuṁ bhaktaḥ śraddhayārcitumicchati |

tasya tasyācalāṁ śraddhāṁ tāmēva vidadhāmyaham || 7.21 ||

स तया श्रद्धया युक्तस्तस्या राधनमीहते ।

लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हि तान् ॥ ७.२२ ॥

sa tayā śraddhayā yuktastasyā rādhanamīhatē |

labhatē ca tataḥ kāmānmayaiva vihitānhi tān || 7.22 ||

अन्तवत्तु फलं तेषां

तद्भवत्यल्पमेधसाम् ।

देवान्देवयजो यान्ति

मद्भक्ता यान्ति मामपि ॥ ७.२३ ॥

antavattu phalaṁ tēṣāṁ

tadbhavatyalpamēdhasām |

dēvāndēvayajō yānti

madbhaktā yānti māmapi || 7.23 ||

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः ।

परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ ७.२४ ॥

avyaktaṁ vyaktimāpannaṁ manyantē māmabuddhayaḥ |

paraṁ bhāvamajānantō mamāvyayamanuttamam || 7.24 ||

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।

मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ॥ ७.२५ ॥

nāhaṁ prakāśaḥ sarvasya yōgamāyāsamāvr̥taḥ |

mūḍhō:'yaṁ nābhijānāti lōkō māmajamavyayam || 7.25 ||

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।

भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥ ७.२६ ॥

vēdāhaṁ samatītāni vartamānāni cārjuna |

bhaviṣyāṇi ca bhūtāni māṁ tu vēda na kaścana || 7.26 ||

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।

सर्वभूतानि संमोहं सर्गे यान्ति परन्तप ॥ ७.२७ ॥

icchādvēṣasamutthēna dvandvamōhēna bhārata |

sarvabhūtāni saṁmōhaṁ sargē yānti parantapa || 7.27 ||

येषां त्वन्तगतं पापं

जनानां पुण्यकर्मणाम् ।

ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता

भजन्ते मां दृढव्रताः ॥ ७.२८ ॥

yēṣāṁ tvantagataṁ pāpaṁ

janānāṁ puṇyakarmaṇām |

tē dvandvamōhanirmuktā

bhajantē māṁ dr̥ḍhavratāḥ ||7.28 ||

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।

ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम् ॥ ७.२९ ॥

jarāmaraṇamōkṣāya māmāśritya yatanti yē |

tē brahma tadviduḥ kr̥tsnamadhyātmaṁ karma cākhilam || 7.29 ||

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ।

प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥ ७.३० ॥

sādhibhūtādhidaivaṁ māṁ sādhiyajñaṁ ca yē viduḥ |

prayāṇakālē:'pi ca māṁ tē viduryuktacētasaḥ || 7.30 ||

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्री कृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

|| ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē
śrīkṛṣṇārjunasaṃvādē jñānavijñānayōgō nāma saptamō'dhyāyaḥ ||

अष्टमोऽध्यायः

अर्जुन उवाच —

किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।

अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ ८.१ ॥

arjuna uvāca —

kiṁ tadbrahma kimadhyātmaṁ kiṁ karma puruṣōttama |

adhibhūtaṁ ca kiṁ prōktamadhidaivaṁ kimucyatē || 8.1 ||

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन ।

प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥ ८.२ ॥

adhiyajñaḥ kathaṁ kō:'tra dēhē:'sminmadhusūdana |

prayāṇakālē ca kathaṁ jñēyō:'si niyatātmabhiḥ || 8.2 ||

श्रीभगवानुवाच —

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ।

भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ ८.३ ॥

śrībhagavānuvāca —

akṣaraṁ brahma paramaṁ svabhāvō:'dhyātmamucyatē |

bhūtabhāvōdbhavakarō visargaḥ karmasaṁjñitaḥ || 8.3 ||

अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।

अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥ ८.४ ॥

adhibhūtaṁ kṣarō bhāvaḥ puruṣaścādhidaivatam |

adhiyajñō:'hamēvātra dēhē dēhabhr̥tāṁ vara || 8.4 ||

अन्तकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेबरम् ।

यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ८.५ ॥

antakālē ca māmēva smaranmuktvā kalēbaram |

yaḥ prayāti sa madbhāvaṁ yāti nāstyatra saṁśayaḥ || 8.5 ||

यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेबरम् ।

तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥ ८.६ ॥

yaṁ yaṁ vāpi smaranbhāvaṁ tyajatyantē kalēbaram |

taṁ tamēvaiti kauntēya sadā tadbhāvabhāvitaḥ || 8.6 ||

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।

मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयः ॥ ८.७ ॥

tasmātsarvēṣu kālēṣu māmanusmara yudhya ca |

mayyarpitamanōbuddhirmāmēvaiṣyasyasaṁśayaḥ || 8.7 ||

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।

परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥ ८.८ ॥

abhyāsayōgayuktēna cētasā nānyagāminā |

paramaṁ puruṣaṁ divyaṁ yāti pārthānucintayan || 8.8 ||

कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ।

सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ८.९ ॥

kaviṁ purāṇamanuśāsitāramaṇōraṇīyāṁsamanusmarēdyaḥ |

sarvasya dhātāramacintyarūpamādityavarṇaṁ tamasaḥ parastāt || 8.9 ||

प्रयाणकाले मनसाचलेन

भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ।

भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्य

क्स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥ ८.१० ॥

prayāṇakālē manasācalēna

bhaktyā yuktō yōgabalēna caiva |

bhruvōrmadhyē prāṇamāvēśya samya

ksa taṁ paraṁ puruṣamupaiti divyam || 8.10 ||

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति

विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति

तत्ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ८.११ ॥

yadakṣaraṁ vēdavidō vadanti

viśanti yadyatayō vītarāgāḥ |

yadicchantō brahmacaryaṁ caranti

tattē padaṁ saṅgrahēṇa pravakṣyē || 8.11 ||

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ।

मूर्ध्न्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ ८.१२ ॥

sarvadvārāṇi saṁyamya manō hṛdi nirudhya ca |

mūrdhnyādhāyātmanaḥ prāṇamāsthitō yōgadhāraṇām || 8.12 ||

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म

व्याहरन्मामनुस्मरन् ।

यः प्रयाति त्यजन्देहं

स याति परमां गतिम् ॥ ८.१३ ॥

ōmityēkākṣaraṁ brahma

vyāharanmāmanusmaran |

yaḥ prayāti tyajandēhaṁ

sa yāti paramāṁ gatim || 8.13 ||

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।

तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ ८.१४ ॥

ananyacētāḥ satataṁ yō māṁ smarati nityaśaḥ |

tasyāhaṁ sulabhaḥ pārtha nityayuktasya yōginaḥ || 8.14 ||

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ।

नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥ ८.१५ ॥

māmupētya punarjanma duḥkhālayamaśāśvatam |

nāpnuvanti mahātmānaḥ saṁsiddhiṁ paramāṁ gatāḥ || 8.15 ||

आ ब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।

मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ८.१६ ॥

ā brahmabhuvanāllōkāḥ punarāvartinō:'rjuna |

māmupētya tu kauntēya punarjanma na vidyatē || 8.16 ||

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद्ब्रह्मणो विदुः ।

रात्रिं युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ ८.१७ ॥

sahasrayugaparyantamaharyadbrahmaṇō viduḥ |

rātriṁ yugasahasrāntāṁ tē:'hōrātravidō janāḥ || 8.17 ||

अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।

रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ ८.१८ ॥

avyaktādvyaktayaḥ sarvāḥ prabhavantyaharāgamē |

rātryāgamē pralīyantē tatraivāvyaktasaṁjñakē || 8.18 ||

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।

रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ ८.१९ ॥

bhūtagrāmaḥ sa ēvāyaṁ bhūtvā bhūtvā pralīyatē |

rātryāgamē:'vaśaḥ pārtha prabhavatyaharāgamē || 8.19 ||

परस्तस्मात्तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः ।

यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ ८.२० ॥

parastasmāttu bhāvō:'nyō:'vyaktō:'vyaktātsanātanaḥ |

yaḥ sa sarvēṣu bhūtēṣu naśyatsu na vinaśyati || 8.20 ||

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम् ।

यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ८.२१ ॥

avyaktō:'kṣara ityuktastamāhuḥ paramāṁ gatim |

yaṁ prāpya na nivartantē taddhāma paramaṁ mama || 8.21 ||

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।

यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ ८.२२ ॥

puruṣaḥ sa paraḥ pārtha bhaktyā labhyastvananyayā |

yasyāntaḥsthāni bhūtāni yēna sarvamidaṁ tatam || 8.22 ||

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः ।

प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ ८.२३ ॥

yatra kālē tvanāvr̥ttimāvr̥ttiṁ caiva yōginaḥ |

prayātā yānti taṁ kālaṁ vakṣyāmi bharatarṣabha || 8.23 ||

अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम् ।

तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ ८.२४ ॥

agnirjyōtirahaḥ śuklaḥ ṣaṇmāsā uttarāyaṇam |

tatra prayātā gacchanti brahma brahmavidō janāḥ || 8.24 ||

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ।

तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ ८.२५ ॥

dhūmō rātristathā kr̥ṣṇaḥ ṣaṇmāsā dakṣiṇāyanam |

tatra cāndramasaṁ jyōtiryōgī prāpya nivartatē || 8.25 ||

शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते ।

एकया यात्यनावृत्तिमन्ययावर्तते पुनः ॥ ८.२६ ॥

śuklakr̥ṣṇē gatī hyētē jagataḥ śāśvatē matē |

ēkayā yātyanāvr̥ttimanyayāvartatē punaḥ || 8.26 ||

नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ।

तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ ८.२७ ॥

naitē sr̥tī pārtha jānanyōgī muhyati kaścana |

tasmātsarvēṣu kālēṣu yōgayuktō bhavārjuna || 8.27 ||

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव

दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम् ।

अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा

योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ॥ ८.२८ ॥

vēdēṣu yajñēṣu tapaḥsu caiva

dānēṣu yatpuṇyaphalaṁ pradiṣṭam |

atyēti tatsarvamidaṁ viditvā

yōgī paraṁ sthānamupaiti cādyam || 8.28

ॐ तत्सत्। इति श्रिमद्भगवद्गीतासूपनिष्त्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगो नाम अष्टमोऽध्यायः ॥

||ōṁ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṁ yōgaśāstrē śrīkṛṣṇārjunasaṁvādē akṣarabrahmayōgō nāma aṣṭamō'dhyāyaḥ||

नवमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच —

इदं तु ते गुह्यतमं

प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।

ज्ञानं विज्ञानसहितं

यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ ९.१ ॥

śrībhagavānuvāca —

idaṁ tu tē guhyatamaṁ

pravakṣyāmyanasūyavē |

jñānaṁ vijñānasahitaṁ

yajjñātvā mōkṣyasē:'śubhāt || 9.1 ||

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ।

प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥ ९.२ ॥

rājavidyā rājaguhyaṁ pavitramidamuttamam |

pratyakṣāvagamaṁ dharmyaṁ susukhaṁ kartumavyayam || 9.2 ||

अश्रद्दधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परन्तप ।

अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि ॥ ९.३ ॥

aśraddadhānāḥ puruṣā dharmasyāsya parantapa |

aprāpya māṁ nivartantē mṛtyusaṁsāravartmani || 9.3 ||

मया ततमिदं सर्वं जगतदव्यक्तमूर्तिना ।

मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः ॥ ९.४ ॥

mayā tatamidaṁ sarvaṁ jagatadavyaktamūrtinā |

matsthāni sarvabhūtāni na cāhaṁ tēṣvavasthitaḥ || 9.4 ||

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम् ।

भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥ ९.५ ॥

na ca matsthāni bhūtāni paśya mē yōgamaiśvaram |

bhūtabhr̥nna ca bhūtasthō mamātmā bhūtabhāvanaḥ || 9.5 ||

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।

तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ९.६ ॥

yathākāśasthitō nityaṁ vāyuḥ sarvatragō mahān |

tathā sarvāṇi bhūtāni matsthānītyupadhāraya || 9.6 ||

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम् ।

कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥ ९.७ ॥

sarvabhūtāni kauntēya prakr̥tiṁ yānti māmikām |

kalpakṣayē punastāni kalpādau visr̥jāmyaham || 9.7 ||

प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ।

भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ९.८ ॥

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय ।

उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु ॥ ९.९ ॥

prakr̥tiṁ svāmavaṣṭabhya visr̥jāmi punaḥ punaḥ |

bhūtagrāmamimaṁ kr̥tsnamavaśaṁ prakr̥tērvaśāt || 9.8 ||

na ca māṁ tāni karmāṇi nibadhnanti dhanañjaya |

udāsīnavadāsīnamasaktaṁ tēṣu karmasu || 9.9 ||

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ।

हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते ॥ ९.१० ॥

mayādhyakṣēṇa prakr̥tiḥ sūyatē sacarācaram |

hētunānēna kauntēya jagadviparivartatē || 9.10 ||

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।

परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ९.११ ॥

avajānanti māṁ mūḍhā mānuṣīṁ tanumāśritam |

paraṁ bhāvamajānantō mama bhūtamahēśvaram || 9.11 ||

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ।

राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥ ९.१२ ॥

mōghāśā mōghakarmāṇō mōghajñānā vicētasaḥ |

rākṣasīmāsurīṁ caiva prakr̥tiṁ mōhinīṁ śritāḥ || 9.12 ||

महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ।

भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ ९.१३ ॥

mahātmānastu māṁ pārtha daivīṁ prakr̥timāśritāḥ |

bhajantyananyamanasō jñātvā bhūtādimavyayam || 9.13 ||

सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः ।

नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ ९.१४ ॥

satataṁ kīrtayantō māṁ yatantaśca dr̥ḍhavratāḥ |

namasyantaśca māṁ bhaktyā nityayuktā upāsatē || 9.14 ||

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते ।

एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ ९.१५ ॥

jñānayajñēna cāpyanyē yajantō māmupāsatē |

ēkatvēna pr̥thaktvēna bahudhā viśvatōmukham || 9.15 ||

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ।

मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥ ९.१६ ॥

ahaṁ kraturahaṁ yajñaḥ svadhāhamahamauṣadham |

mantrō:'hamahamēvājyamahamagnirahaṁ hutam || 9.16 ||

पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।

वेद्यं पवित्रमोङ्कार ऋक्साम यजुरेव च ॥ ९.१७ ॥

pitāhamasya jagatō mātā dhātā pitāmahaḥ |

vēdyaṁ pavitramōṅkāra r̥ksāma yajurēva ca || 9.17 ||

गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् ।

प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ॥ ९.१८ ॥

gatirbhartā prabhuḥ sākṣī nivāsaḥ śaraṇaṁ suhr̥t |

prabhavaḥ pralayaḥ sthānaṁ nidhānaṁ bījamavyayam || 9.18 ||

तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च ।

अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ ९.१९ ॥

tapāmyahamahaṁ varṣaṁ nigr̥hṇāmyutsr̥jāmi ca |

amr̥taṁ caiva mr̥tyuśca sadasaccāhamarjuna || 9.19 ||

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते ।

ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकमश्नन्ति दिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥ ९.२० ॥

traividyā māṁ sōmapāḥ pūtapāpā yajñairiṣṭvā svargatiṁ prārthayantē |

tē puṇyamāsādya surēndralōkamaśnanti divyāndivi dēvabhōgān || 9.20 ||

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं

क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।

एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना

गतागतं कामकामा लभन्ते ॥ ९.२१ ॥

tē taṁ bhuktvā svargalōkaṁ viśālaṁ

kṣīṇē puṇyē martyalōkaṁ viśanti |

ēvaṁ trayīdharmamanuprapannā

gatāgataṁ kāmakāmā labhantē || 9.21 ||

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां

ये जनाः पर्युपासते ।

तेषां नित्याभियुक्तानां

योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ ९.२२ ॥

ananyāścintayantō māṁ

yē janāḥ paryupāsatē |

tēṣāṁ nityābhiyuktānāṁ

yōgakṣēmaṁ vahāmyaham || 9.22 ||

येऽप्यन्यदेवताभक्ता

यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।

तेऽपि मामेव कौन्तेय

यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥ ९.२३ ॥

yē:'pyanyadēvatābhaktā

yajantē śraddhayānvitāḥ |

tē:'pi māmēva kauntēya

yajantyavidhipūrvakam || 9.23 ||

अहं हि सर्वयज्ञानां

भोक्ता च प्रभुरेव च ।

न तु मामभिजानन्ति

तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते ॥ ९.२४ ॥

ahaṁ hi sarvayajñānāṁ

bhōktā ca prabhurēva ca |

na tu māmabhijānanti

tattvēnātaścyavanti tē || 9.24 ||

यान्ति देवव्रता देवान्पितॄन्यान्ति पितृव्रताः ।

भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ ९.२५ ॥

yānti dēvavratā dēvānpitr̥̄nyānti pitr̥vratāḥ |

bhūtāni yānti bhūtējyā yānti madyājinō:'pi mām || 9.25 ||

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।

तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ ९.२६ ॥

patraṁ puṣpaṁ phalaṁ tōyaṁ yō mē bhaktyā prayacchati |

tadahaṁ bhaktyupahr̥tamaśnāmi prayatātmanaḥ || 9.26 ||

यत्करोषि यदश्नासि

यज्जुहोषि ददासि यत् ।

यत्तपस्यसि कौन्तेय

तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ ९.२७ ॥

yatkarōṣi yadaśnāsi

yajjuhōṣi dadāsi yat |

yattapasyasi kauntēya

tatkuruṣva madarpaṇam || 9.27 ||

शुभाशुभफलैरेवं

मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः ।

संन्यासयोगयुक्तात्मा

विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ ९.२८ ॥

śubhāśubhaphalairēvaṁ

mōkṣyasē karmabandhanaiḥ |

saṁnyāsayōgayuktātmā

vimuktō māmupaiṣyasi || 9.28 ||

समोऽहं सर्वभूतेषु

न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ।

ये भजन्ति तु मां भक्त्या

मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ ९.२९ ॥

samō:'haṁ sarvabhūtēṣu

na mē dvēṣyō:'sti na priyaḥ |

yē bhajanti tu māṁ bhaktyā

mayi tē tēṣu cāpyaham || 9.29 ||

अपि चेत्सुदुराचारो

भजते मामनन्यभाक् ।

साधुरेव स मन्तव्यः

सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ ९.३० ॥

api cētsudurācārō

bhajatē māmananyabhāk |

sādhurēva sa mantavyaḥ

samyagvyavasitō hi saḥ || 9.30 ||

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा

शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।

कौन्तेय प्रतिजानीहि

न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ९.३१ ॥

kṣipraṁ bhavati dharmātmā

śaśvacchāntiṁ nigacchati |

kauntēya pratijānīhi

na mē bhaktaḥ praṇaśyati || 9.31 ||

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।

स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥ ९.३२ ॥

māṁ hi pārtha vyapāśritya yē:'pi syuḥ pāpayōnayaḥ |

striyō vaiśyāstathā śūdrāstē:'pi yānti parāṁ gatim || 9.32 ||

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।

अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥ ९.३३ ॥

kiṁ punarbrāhmaṇāḥ puṇyā bhaktā rājarṣayastathā |

anityamasukhaṁ lōkamimaṁ prāpya bhajasva mām || 9.33 ||

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।

मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ९.३४ ॥

manmanā bhava madbhaktō madyājī māṁ namaskuru |

māmēvaiṣyasi yuktvaivamātmānaṁ matparāyaṇaḥ || 9.34 ||

ॐ तत्सतदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगो नामनवमोऽध्यायः

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē śrīkr̥ṣṇārjunasaṃvādē rājavidyārājaguhyayōgō nāma navamō'dhyāyaḥ||

दशमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच –

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।

यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १०.१ ॥

śrībhagavānuvāca –

bhūya ēva mahābāhō śr̥ṇu mē paramaṁ vacaḥ |

yattē:'haṁ prīyamāṇāya vakṣyāmi hitakāmyayā || 10.1 ||

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।

अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ १०.२ ॥

na mē viduḥ suragaṇāḥ prabhavaṁ na maharṣayaḥ |

ahamādirhi dēvānāṁ maharṣīṇāṁ ca sarvaśaḥ || 10.2 ||

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।

असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १०.३ ॥

yō māmajamanādiṁ ca vētti lōkamahēśvaram |

asaṁmūḍhaḥ sa martyēṣu sarvapāpaiḥ pramucyatē || 10.3 ||

बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।

सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभयमेव च ॥ १०.४ ॥

buddhirjñānamasaṁmōhaḥ kṣamā satyaṁ damaḥ śamaḥ |

sukhaṁ duḥkhaṁ bhavō:'bhāvō bhayaṁ cābhayamēva ca || 10.4 ||

अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ।

भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥ १०.५ ॥

ahiṁsā samatā tuṣṭistapō dānaṁ yaśō:'yaśaḥ |

bhavanti bhāvā bhūtānāṁ matta ēva pr̥thagvidhāḥ || 10.5 ||

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ।

मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ १०.६ ॥

maharṣayaḥ sapta pūrvē catvārō manavastathā |

madbhāvā mānasā jātā yēṣāṁ lōka imāḥ prajāḥ || 10.6 ||

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।

सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ १०.७ ॥

ētāṁ vibhūtiṁ yōgaṁ ca mama yō vētti tattvataḥ |

sō:'vikampēna yōgēna yujyatē nātra saṁśayaḥ || 10.7 ||

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।

इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ १०.८ ॥

ahaṁ sarvasya prabhavō mattaḥ sarvaṁ pravartatē |

iti matvā bhajantē māṁ budhā bhāvasamanvitāḥ || 10.8 ||

मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम् ।

कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ १०.९ ॥

maccittā madgataprāṇā bōdhayantaḥ parasparam |

kathayantaśca māṁ nityaṁ tuṣyanti ca ramanti ca || 10.9 ||

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।

ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते ॥ १०.१० ॥

tēṣāṁ satatayuktānāṁ bhajatāṁ prītipūrvakam |

dadāmi buddhiyōgaṁ taṁ yēna māmupayānti tē || 10.10 ||

तेषामेवानुकम्पार्थमहमज्ञानजं तमः ।

नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ १०.११ ॥

tēṣāmēvānukampārthamahamajñānajaṁ tamaḥ |

nāśayāmyātmabhāvasthō jñānadīpēna bhāsvatā || 10.11 ||

अर्जुन उवाच —

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।

पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥ १०.१२ ॥

arjuna uvāca —

paraṁ brahma paraṁ dhāma pavitraṁ paramaṁ bhavān |

puruṣaṁ śāśvataṁ divyamādidēvamajaṁ vibhum || 10.12 ||

आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ।

असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥ १०.१३ ॥

āhustvāmr̥ṣayaḥ sarvē dēvarṣirnāradastathā |

asitō dēvalō vyāsaḥ svayaṁ caiva bravīṣi mē || 10.13 ||

सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ।

न हि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १०.१४ ॥

sarvamētadr̥taṁ manyē yanmāṁ vadasi kēśava |

na hi tē bhagavanvyaktiṁ vidurdēvā na dānavāḥ || 10.14 ||

स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।

भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १०.१५ ॥

svayamēvātmanātmānaṁ vēttha tvaṁ puruṣōttama |

bhūtabhāvana bhūtēśa dēvadēva jagatpatē || 10.15 ||

वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १०.१६ ॥

vaktumarhasyaśēṣēṇa divyā hyātmavibhūtayaḥ |

yābhirvibhūtibhirlōkānimāṁstvaṁ vyāpya tiṣṭhasi || 10.16 ||

कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन् ।

केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन्मया ॥ १०.१७ ॥

kathaṁ vidyāmahaṁ yōgiṁstvāṁ sadā paricintayan |

kēṣu kēṣu ca bhāvēṣu cintyō:'si bhagavanmayā || 10.17 ||

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।

भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् ॥ १०.१८ ॥

vistarēṇātmanō yōgaṁ vibhūtiṁ ca janārdana |

bhūyaḥ kathaya tr̥ptirhi śr̥ṇvatō nāsti mē:'mr̥tam || 10.18 ||

श्रीभगवानुवाच –

हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे ॥ १०.१९ ॥

śrībhagavānuvāca —

hanta tē kathayiṣyāmi divyā hyātmavibhūtayaḥ |

prādhānyataḥ kuruśrēṣṭha nāstyantō vistarasya mē || 10.19 ||

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।

अहमादिश्च मध्यं च भूतानामन्त एव च ॥ १०.२० ॥

ahamātmā guḍākēśa sarvabhūtāśayasthitaḥ |

ahamādiśca madhyaṁ ca bhūtānāmanta ēva ca || 10.20 ||

आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ।

मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥ १०.२१ ॥

ādityānāmahaṁ viṣṇurjyōtiṣāṁ raviraṁśumān |

marīcirmarutāmasmi nakṣatrāṇāmahaṁ śaśī || 10.21 ||

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।

इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥ १०.२२ ॥

vēdānāṁ sāmavēdō:'smi dēvānāmasmi vāsavaḥ |

indriyāṇāṁ manaścāsmi bhūtānāmasmi cētanā || 10.22 ||

रुद्राणां शङ्करश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ।

वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ १०.२३ ॥

rudrāṇāṁ śaṅkaraścāsmi vittēśō yakṣarakṣasām |

vasūnāṁ pāvakaścāsmi mēruḥ śikhariṇāmaham || 10.23 ||

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।

सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः ॥ १०.२४ ॥

purōdhasāṁ ca mukhyaṁ māṁ viddhi pārtha br̥haspatim |

sēnānīnāmahaṁ skandaḥ sarasāmasmi sāgaraḥ || 10.24 ||

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम् ।

यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ १०.२५ ॥

maharṣīṇāṁ bhr̥gurahaṁ girāmasmyēkamakṣaram |

yajñānāṁ japayajñō:'smi sthāvarāṇāṁ himālayaḥ || 10.25 ||

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।

गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ १०.२६ ॥

aśvatthaḥ sarvavr̥kṣāṇāṁ dēvarṣīṇāṁ ca nāradaḥ |

gandharvāṇāṁ citrarathaḥ siddhānāṁ kapilō muniḥ || 10.26 ||

उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम् ।

ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ॥ १०.२७ ॥

uccaiḥśravasamaśvānāṁ viddhi māmamr̥tōdbhavam |

airāvataṁ gajēndrāṇāṁ narāṇāṁ ca narādhipam || 10.27 ||

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक् ।

प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ १०.२८ ॥

āyudhānāmahaṁ vajraṁ dhēnūnāmasmi kāmadhuk |

prajanaścāsmi kandarpaḥ sarpāṇāmasmi vāsukiḥ || 10.28 ||

अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ।

पितृणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥ १०.२९ ॥

anantaścāsmi nāgānāṁ varuṇō yādasāmaham |

pitr̥̄ṇāmaryamā cāsmi yamaḥ saṁyamatāmaham || 10.29 ||

प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम् ।

मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम् ॥ १०.३० ॥

prahlādaścāsmi daityānāṁ kālaḥ kalayatāmaham |

mr̥gāṇāṁ ca mr̥gēndrō:'haṁ vainatēyaśca pakṣiṇām || 10.30 ||

पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम् ।

झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी ॥ १०.३१ ॥

pavanaḥ pavatāmasmi rāmaḥ śastrabhr̥tāmaham |

jhaṣāṇāṁ makaraścāsmi srōtasāmasmi jāhnavī || 10.31 ||

सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ।

अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ १०.३२ ॥

sargāṇāmādirantaśca madhyaṁ caivāhamarjuna |

adhyātmavidyā vidyānāṁ vādaḥ pravadatāmaham || 10.32 ||

अक्षराणामकारोऽस्मि

द्वन्द्वः सामासिकस्य च ।

अहमेवाक्षयः कालो

धाताहं विश्वतोमुखः ॥ १०.३३ ॥

akṣarāṇāmakārō:'smi

dvandvaḥ sāmāsikasya ca |

ahamēvākṣayaḥ kālō

dhātāhaṁ viśvatōmukhaḥ || 10.33 ||

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ।

कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥ १०.३४ ॥

mr̥tyuḥ sarvaharaścāhamudbhavaśca bhaviṣyatām |

kīrtiḥ śrīrvākca nārīṇāṁ smr̥tirmēdhā dhr̥tiḥ kṣamā || 10.34 ||

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री च्छन्दसामहम् ।

मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥ १०.३५ ॥

bṛhatsāma tathā sāmnāṁ gāyatrī cchandasāmaham |

māsānāṁ mārgaśīrṣō:'hamṛtūnāṁ kusumākaraḥ || 10.35 ||

द्यूतं छलयतामस्मि

तेजस्तेजस्विनामहम् ।

जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि

सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ॥ १०.३६ ॥

dyūtaṁ chalayatāmasmi

tējastējasvināmaham |

jayō:'smi vyavasāyō:'smi

sattvaṁ sattvavatāmaham || 10.36 ||

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि

पाण्डवानां धनञ्जयः ।

मुनीनामप्यहं व्यासः

कवीनामुशना कविः ॥ १०.३७ ॥

vṛṣṇīnāṁ vāsudēvō:'smi

pāṇḍavānāṁ dhanañjayaḥ |

munīnāmapyahaṁ vyāsaḥ

kavīnāmuśanā kaviḥ || 10.37 ||

दण्डो दमयतामस्मि

नीतिरस्मि जिगीषताम् ।

मौनं चैवास्मि गुह्यानां

ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥ १०.३८ ॥

daṇḍō damayatāmasmi

nītirasmi jigīṣatām |

maunaṁ caivāsmi guhyānāṁ

jñānaṁ jñānavatāmaham || 10.38 ||

यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।

न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥ १०.३९ ॥

yaccāpi sarvabhūtānāṁ bījaṁ tadahamarjuna |

na tadasti vinā yatsyānmayā bhūtaṁ carācaram || 10.39 ||

नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां

विभूतीनां परन्तप ।

एष तूद्देशतः प्रोक्तो

विभूतेर्विस्तरो मया ॥ १०.४० ॥

nāntō:'sti mama divyānāṁ

vibhūtīnāṁ parantapa |

ēṣa tūddēśataḥ prōktō

vibhūtērvistarō mayā || 10.40 ||

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।

तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोंशसम्भवम् ॥ १०.४१ ॥

yadyadvibhūtimatsattvaṁ śrīmadūrjitamēva vā |

tattadēvāvagaccha tvaṁ mama tējōṁśasambhavam || 10.41 ||

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ।

विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ १०.४२ ॥

athavā bahunaitēna kiṁ jñātēna tavārjuna |

viṣṭabhyāhamidaṁ kr̥tsnamēkāṁśēna sthitō jagat || 10.42 ||

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ

yōgaśāstrē śrīkṛṣṇārjunasaṃvādē vibhūtiyōgō nāma daśamō'dhyāyaḥ ||

एकादशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच —

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ।

यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ ११.१ ॥

arjuna uvāca —

madanugrahāya paramaṁ guhyamadhyātmasaṁjñitam |

yattvayōktaṁ vacastēna mōhō:'yaṁ vigatō mama || 11.1 ||

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।

त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ ११.२ ॥

bhavāpyayau hi bhūtānāṁ śrutau vistaraśō mayā |

tvattaḥ kamalapatrākṣa māhātmyamapi cāvyayam || 11.2 ||

एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं परमेश्वर ।

द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ११.३ ॥

ēvamētadyathāttha tvamātmānaṁ paramēśvara |

draṣṭumicchāmi tē rūpamaiśvaraṁ puruṣōttama || 11.3 ||

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।

योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ११.४ ॥

manyasē yadi tacchakyaṁ mayā draṣṭumiti prabhō |

yōgēśvara tatō mē tvaṁ darśayātmānamavyayam || 11.4 ||

श्रीभगवानुवाच —

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ११.५ ॥

śrībhagavānuvāca —

paśya mē pārtha rūpāṇi śataśō:'tha sahasraśaḥ |

nānāvidhāni divyāni nānāvarṇākr̥tīni ca || 11.5 ||

पश्यादित्यान्वसून्रुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा ।

बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ११.६ ॥

paśyādityānvasūnrudrānaśvinau marutastathā |

bahūnyadr̥ṣṭapūrvāṇi paśyāścaryāṇi bhārata || 11.6

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।

मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि ॥ ११.७ ॥

ihaikasthaṁ jagatkr̥tsnaṁ paśyādya sacarācaram |

mama dēhē guḍākēśa yaccānyaddraṣṭumicchasi || 11.7 ||

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।

दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ११.८ ॥

na tu māṁ śakyasē draṣṭumanēnaiva svacakṣuṣā |

divyaṁ dadāmi tē cakṣuḥ paśya mē yōgamaiśvaram || 11.8 ||

सञ्जय उवाच —

एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ।

दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥ ११.९ ॥

sañjaya uvāca —

ēvamuktvā tatō rājanmahāyōgēśvarō hariḥ |

darśayāmāsa pārthāya paramaṁ rūpamaiśvaram || 11.9 ||

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।

अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ ११.१० ॥

anēkavaktranayanamanēkādbhutadarśanam |

anēkadivyābharaṇaṁ divyānēkōdyatāyudham || 11.10 ||

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।

सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥ ११.११ ॥

divyamālyāmbaradharaṁ divyagandhānulēpanam |

sarvāścaryamayaṁ dēvamanantaṁ viśvatōmukham || 11.11 ||

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।

यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥ ११.१२ ॥

divi sūryasahasrasya bhavēdyugapadutthitā |

yadi bhāḥ sadr̥śī sā syādbhāsastasya mahātmanaḥ || 11.12 ||

तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।

अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ ११.१३ ॥

tatraikasthaṁ jagatkr̥tsnaṁ pravibhaktamanēkadhā |

apaśyaddēvadēvasya śarīrē pāṇḍavastadā || 11.13 ||

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनञ्जयः ।

प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ ११.१४ ॥

tataḥ sa vismayāviṣṭō hr̥ṣṭarōmā dhanañjayaḥ |

praṇamya śirasā dēvaṁ kr̥tāñjalirabhāṣata || 11.14 ||

अर्जुन उवाच –

पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वांस्तथा भूतविशेषसङ्घान् ।

ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थमृषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ ११.१५ ॥

arjuna uvāca –

paśyāmi dēvāṁstava dēva dēhē sarvāṁstathā bhūtaviśēṣasaṅghān |

brahmāṇamīśaṁ kamalāsanasthamr̥ṣīṁśca sarvānuragāṁśca divyān || 11.15 ||

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं

पश्यामि त्वा सर्वतोऽनन्तरूपम् ।

नान्तं न मध्यं न पुनस्तवादिं

पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप ॥ ११.१६ ॥

anēkabāhūdaravaktranētraṁ

paśyāmi tvā sarvatō:'nantarūpam |

nāntaṁ na madhyaṁ na punastavādiṁ

paśyāmi viśvēśvara viśvarūpa || 11.16 ||

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतोदीप्तिमन्तम् ।

पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ताद्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ ११.१७ ॥

kirīṭinaṁ gadinaṁ cakriṇaṁ ca tējōrāśiṁ sarvatōdīptimantam |

paśyāmi tvāṁ durnirīkṣyaṁ samantāddīptānalārkadyutimapramēyam || 11.17 ||

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं

त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।

त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता

सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ ११.१८ ॥

tvamakṣaraṁ paramaṁ vēditavyaṁ

tvamasya viśvasya paraṁ nidhānam |

tvamavyayaḥ śāśvatadharmagōptā

sanātanastvaṁ puruṣō matō mē || 11.18 ||

अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्यमनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।

पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम् ॥ ११.१९ ॥

anādimadhyāntamanantavīryamanantabāhuṁ śaśisūryanētram |

paśyāmi tvāṁ dīptahutāśavaktraṁ svatējasā viśvamidaṁ tapantam || 11.19 ||

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि

व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।

दृष्ट्वाद्भुतं रूपमिदं तवोग्रं

लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ ११.२० ॥

dyāvāpr̥thivyōridamantaraṁ hi

vyāptaṁ tvayaikēna diśaśca sarvāḥ |

dr̥ṣṭvādbhutaṁ rūpamidaṁ tavōgraṁ

lōkatrayaṁ pravyathitaṁ mahātman || 11.20 ||

अमी हि त्वा सुरसङ्घा विशन्ति

केचिद्भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति ।

स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः

स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥ ११.२१ ॥

amī hi tvā surasaṅghā viśanti

kēcidbhītāḥ prāñjalayō gr̥ṇanti |

svastītyuktvā maharṣisiddhasaṅghāḥ

stuvanti tvāṁ stutibhiḥ puṣkalābhiḥ || 11.21 ||

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या

विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।

गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसङ्घा

वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ ११.२२ ॥

rudrādityā vasavō yē ca sādhyā

viśvē:'śvinau marutaścōṣmapāśca |

gandharvayakṣāsurasiddhasaṅghā

vīkṣantē tvāṁ vismitāścaiva sarvē || 11.22 ||

रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं

महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ।

बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं

दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ ११.२३ ॥

rūpaṁ mahattē bahuvaktranētraṁ

mahābāhō bahubāhūrupādam |

bahūdaraṁ bahudaṁṣṭrākarālaṁ

dr̥ṣṭvā lōkāḥ pravyathitāstathāham || 11.23 ||

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं

व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।

दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा

धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥ ११.२४ ॥

nabhaḥspr̥śaṁ dīptamanēkavarṇaṁ

vyāttānanaṁ dīptaviśālanētram |

dr̥ṣṭvā hi tvāṁ pravyathitāntarātmā

dhr̥tiṁ na vindāmi śamaṁ ca viṣṇō || 11.24 ||

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि

दृष्ट्वैव कालानलसंनिभानि ।

दिशो न जाने न लभे च शर्म

प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ११.२५ ॥

daṁṣṭrākarālāni ca tē mukhāni

dr̥ṣṭvaiva kālānalasaṁnibhāni |

diśō na jānē na labhē ca śarma

prasīda dēvēśa jagannivāsa || 11.25 ||

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः

सर्वे सहैवावनिपालसङ्घैः ।

भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ

सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ ११.२६ ॥

amī ca tvāṁ dhr̥tarāṣṭrasya putrāḥ

sarvē sahaivāvanipālasaṅghaiḥ |

bhīṣmō drōṇaḥ sūtaputrastathāsau

sahāsmadīyairapi yōdhamukhyaiḥ || 11.26 ||

वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति

दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।

केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु

सन्दृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः ॥ ११.२७ ॥

vaktrāṇi tē tvaramāṇā viśanti

daṁṣṭrākarālāni bhayānakāni |

kēcidvilagnā daśanāntarēṣu

sandr̥śyantē cūrṇitairuttamāṅgaiḥ || 11.27 ||

यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः

समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।

तथा तवामी नरलोकवीरा

विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति ॥ १२.२८ ॥

yathā nadīnāṁ bahavō:'mbuvēgāḥ

samudramēvābhimukhā dravanti |

tathā tavāmī naralōkavīrā

viśanti vaktrāṇyabhivijvalanti || १2.28 ||

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गा विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।

तथैव नाशाय विशन्ति लोकास्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥ ११.२९ ॥

yathā pradīptaṁ jvalanaṁ pataṅgā viśanti nāśāya samr̥ddhavēgāḥ |

tathaiva nāśāya viśanti lōkāstavāpi vaktrāṇi samr̥ddhavēgāḥ || 11.29 ||

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ताल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ।

तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥ ११.३० ॥

lēlihyasē grasamānaḥ samantāllōkānsamagrānvadanairjvaladbhiḥ |

tējōbhirāpūrya jagatsamagraṁ bhāsastavōgrāḥ pratapanti viṣṇō || 11.30 ||

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ।

विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ११.३१ ॥

ākhyāhi mē kō bhavānugrarūpō namō:'stu tē dēvavara prasīda |

vijñātumicchāmi bhavantamādyaṁ na hi prajānāmi tava pravr̥ttim || 11.31 ||

श्रीभगवानुवाच —

कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ।

ऋतेऽपि त्वा न भविष्यन्ति सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥ ११.३२ ॥

śrībhagavānuvāca —

kālō:'smi lōkakṣayakr̥tpravr̥ddhō lōkānsamāhartumiha pravr̥ttaḥ |

r̥tē:'pi tvā na bhaviṣyanti sarvē yē:'vasthitāḥ pratyanīkēṣu yōdhāḥ || 11.32 ||

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व

जित्वा शत्रून्भुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धम् ।

मयैवैते निहताः पूर्वमेव

निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ११.३३ ॥

tasmāttvamuttiṣṭha yaśō labhasva

jitvā śatrūnbhuṅkṣva rājyaṁ samr̥ddham |

mayaivaitē nihatāḥ pūrvamēva

nimittamātraṁ bhava savyasācin || 11.33 ||

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च

कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ।

मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा

युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥ ११.३४ ॥

drōṇaṁ ca bhīṣmaṁ ca jayadrathaṁ ca

karṇaṁ tathānyānapi yōdhavīrān |

mayā hatāṁstvaṁ jahi mā vyathiṣṭhā

yudhyasva jētāsi raṇē sapatnān || 11.34 ||

सञ्जय उवाच —

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य

कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ।

नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं

सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥ ११.३५ ॥

sañjaya uvāca —

ētacchrutvā vacanaṁ kēśavasya

kr̥tāñjalirvēpamānaḥ kirīṭī |

namaskr̥tvā bhūya ēvāha kr̥ṣṇaṁ

sagadgadaṁ bhītabhītaḥ praṇamya || 11.35 ||

अर्जुन उवाच —

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या

जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ।

रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति

सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसङ्घाः ॥ ११.३६ ॥

arjuna uvāca —

sthānē hr̥ṣīkēśa tava prakīrtyā

jagatprahr̥ṣyatyanurajyatē ca |

rakṣāṁsi bhītāni diśō dravanti

sarvē namasyanti ca siddhasaṅghāḥ || 11.36 ||

कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन्गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे ।

अनन्त देवेश जगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ११.३७ ॥

kasmācca tē na namēranmahātmangarīyasē brahmaṇō:'pyādikartrē |

ananta dēvēśa jagannivāsa tvamakṣaraṁ sadasattatparaṁ yat || 11.37 ||

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।

वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनन्तरूप ॥ ११.३८ ॥

tvamādidēvaḥ puruṣaḥ purāṇastvamasya viśvasya paraṁ nidhānam |

vēttāsi vēdyaṁ ca paraṁ ca dhāma tvayā tataṁ viśvamanantarūpa || 11.38 ||

वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशाङ्कः

प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ।

नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः

पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ ११.३९ ॥

vāyuryamō:'gnirvaruṇaḥ śaśāṅkaḥ

prajāpatistvaṁ prapitāmahaśca |

namō namastē:'stu sahasrakr̥tvaḥ

punaśca bhūyō:'pi namō namastē || 11.39 ||

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते

नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।

अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं

सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ११.४० ॥

namaḥ purastādatha pr̥ṣṭhatastē

namō:'stu tē sarvata ēva sarva |

anantavīryāmitavikramastvaṁ

sarvaṁ samāpnōṣi tatō:'si sarvaḥ || 11.40 ||

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं

हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।

अजानता महिमानं तवेदं

मया प्रमादात्प्रणयेन वापि ॥ ११.४१ ॥

sakhēti matvā prasabhaṁ yaduktaṁ

hē kr̥ṣṇa hē yādava hē sakhēti |

ajānatā mahimānaṁ tavēdaṁ

mayā pramādātpraṇayēna vāpi || 11.41 ||

यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि

विहारशय्यासनभोजनेषु ।

एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्षं

तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ११.४२ ॥

yaccāvahāsārthamasatkr̥tō:'si

vihāraśayyāsanabhōjanēṣu |

ēkō:'thavāpyacyuta tatsamakṣaṁ

tatkṣāmayē tvāmahamapramēyam || 11.42 ||

पितासि लोकस्य चराचरस्य

त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।

न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो

लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव ॥ ११.४३ ॥

pitāsi lōkasya carācarasya

tvamasya pūjyaśca gururgarīyān |

na tvatsamō:'styabhyadhikaḥ kutō:'nyō

lōkatrayē:'pyapratimaprabhāva || 11.43 ||

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं

प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।

पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः

प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥ ११.४४ ॥

tasmātpraṇamya praṇidhāya kāyaṁ

prasādayē tvāmahamīśamīḍyam |

pitēva putrasya sakhēva sakhyuḥ

priyaḥ priyāyārhasi dēva sōḍhum || 11.44 ||

अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा

भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।

तदेव मे दर्शय देव रूपं

प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ११.४५ ॥

adr̥ṣṭapūrvaṁ hr̥ṣitō:'smi dr̥ṣṭvā

bhayēna ca pravyathitaṁ manō mē |

tadēva mē darśaya dēva rūpaṁ

prasīda dēvēśa jagannivāsa || 11.45 ||

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।

तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ११.४६ ॥

kirīṭinaṁ gadinaṁ cakrahastamicchāmi tvāṁ draṣṭumahaṁ tathaiva |

tēnaiva rūpēṇa caturbhujēna sahasrabāhō bhava viśvamūrtē || 11.46 ||

श्रीभगवानुवाच —

मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं

रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।

तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं

यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ११.४७ ॥

śrībhagavānuvāca —

mayā prasannēna tavārjunēdaṁ

rūpaṁ paraṁ darśitamātmayōgāt |

tējōmayaṁ viśvamanantamādyaṁ

yanmē tvadanyēna na dr̥ṣṭapūrvam || 11.47 ||

न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ।

एवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ११.४८ ॥

na vēdayajñādhyayanairna dānairna ca kriyābhirna tapōbhirugraiḥ |

ēvaṁrūpaḥ śakya ahaṁ nr̥lōkē draṣṭuṁ tvadanyēna kurupravīra || 11.48 ||

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो

दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदम् ।

व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं

तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ११.४९ ॥

mā tē vyathā mā ca vimūḍhabhāvō

dr̥ṣṭvā rūpaṁ ghōramīdr̥ṅmamēdam |

vyapētabhīḥ prītamanāḥ punastvaṁ

tadēva mē rūpamidaṁ prapaśya || 11.49 ||

सञ्जय उवाच —

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा

स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।

आश्वासयामास च भीतमेनं

भूत्वा पुनःसौम्यवपुर्महात्मा ॥ ११.५० ॥

sañjaya uvāca —

ityarjunaṁ vāsudēvastathōktvā

svakaṁ rūpaṁ darśayāmāsa bhūyaḥ |

āśvāsayāmāsa ca bhītamēnaṁ

bhūtvā punaḥsaumyavapurmahātmā || 11.50 ||

अर्जुन उवाच —

दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं

तव सौम्यं जनार्दन ।

इदानीमस्मि संवृत्तः

सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ११.५१ ॥

arjuna uvāca —

dr̥ṣṭvēdaṁ mānuṣaṁ rūpaṁ

tava saumyaṁ janārdana |

idānīmasmi saṁvr̥ttaḥ

sacētāḥ prakr̥tiṁ gataḥ || 11.51 ||

श्रीभगवानुवाच —

सुदुर्दर्शमिदं रूपं

दृष्टवानसि यन्मम ।

देवा अप्यस्य रूपस्य

नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः ॥ ११.५२ ॥

śrībhagavānuvāca —

sudurdarśamidaṁ rūpaṁ

dṛṣṭavānasi yanmama |

dēvā apyasya rūpasya

nityaṁ darśanakāṅkṣiṇaḥ || 11.52 ||

नाहं वेदैर्न तपसा

न दानेन न चेज्यया ।

शक्य एवंविधो द्रष्टुं

दृष्टवानसि मां यथा ॥ ११.५३ ॥

nāhaṁ vēdairna tapasā

na dānēna na cējyayā |

śakya ēvaṁvidhō draṣṭuṁ

dṛṣṭavānasi māṁ yathā || 11.53 ||

भक्त्या त्वनन्यया शक्य

अहमेवंविधोऽर्जुन ।

ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन

प्रवेष्टुं च परन्तप ॥ ११.५४ ॥

bhaktyā tvananyayā śakya

ahamēvaṁvidhō:'rjuna |

jñātuṁ draṣṭuṁ ca tattvēna

pravēṣṭuṁ ca parantapa || 11.54 ||

मत्कर्मकृन्मत्परमो

मद्भक्तः सङ्गवर्जितः ।

निर्वैरः सर्वभूतेषु

यः स मामेति पाण्डव ॥ ११.५५ ॥

matkarmakr̥nmatparamō

madbhaktaḥ saṅgavarjitaḥ |

nirvairaḥ sarvabhūtēṣu

yaḥ sa māmēti pāṇḍava || 11.55 ||

इति श्रीमद्भगवद्नीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूप दरशन योगो नाम ऎकादशमोऽध्यायः ॥

iti śrīmadbhagavadnītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṁ yōgaśāstrē

śrīkr̥ṣṇārjunasaṁvādē viśvarūpa daraśana yōgō nāma ekādaśamō:'dhyāyaḥ ||

द्वादशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच –

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।

ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १२.१ ॥

arjuna uvāca –

ēvaṁ satatayuktā yē bhaktāstvāṁ paryupāsatē |

yē cāpyakṣaramavyaktaṁ tēṣāṁ kē yōgavittamāḥ || 12.1 ||

श्रीभगवानुवाच –

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।

श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥ १२.२ ॥

śrībhagavānuvāca –

mayyāvēśya manō yē māṁ nityayuktā upāsatē |

śraddhayā parayōpētāstē mē yuktatamā matāḥ || 12.2 ||

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।

सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥ १२.३ ॥

yē tvakṣaramanirdēśyamavyaktaṁ paryupāsatē |

sarvatragamacintyaṁ ca kūṭasthamacalaṁ dhruvam || 12.3 ||

संनियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।

ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ १२.४ ॥

saṁniyamyēndriyagrāmaṁ sarvatra samabuddhayaḥ |

tē prāpnuvanti māmēva sarvabhūtahitē ratāḥ || 12.4 ||

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।

अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते ॥ १२.५ ॥

klēśō:'dhikatarastēṣāmavyaktāsaktacētasām |

avyaktā hi gatirduḥkhaṁ dēhavadbhiravāpyatē || 12.5 ||

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।

अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥ १२.६ ॥

yē tu sarvāṇi karmāṇi mayi saṁnyasya matparāḥ |

ananyēnaiva yōgēna māṁ dhyāyanta upāsatē || 12.6 ||

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।

भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥ १२.७ ॥

tēṣāmahaṁ samuddhartā mr̥tyusaṁsārasāgarāt |

bhavāmi na cirātpārtha mayyāvēśitacētasām || 12.7 ||

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।

निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ॥ १२.८ ॥

mayyēva mana ādhatsva mayi buddhiṁ nivēśaya |

nivasiṣyasi mayyēva ata ūrdhvaṁ na saṁśayaḥ || 12.8 ||

अथ चित्तं समाधातुं

न शक्नोषि मयि स्थिरम् ।

अभ्यासयोगेन ततो

मामिच्छाप्तुं धनञ्जय ॥ १२.९ ॥

atha cittaṁ samādhātuṁ

na śaknōṣi mayi sthiram |

abhyāsayōgēna tatō

māmicchāptuṁ dhanañjaya || 12.9 ||

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि

मत्कर्मपरमो भव ।

मदर्थमपि कर्माणि

कुर्वन्सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १२.१० ॥

abhyāsē:'pyasamarthō:'si

matkarmaparamō bhava |

madarthamapi karmāṇi

kurvansiddhimavāpsyasi || 12.10 ||

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।

सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ १२.११ ॥

athaitadapyaśaktō:'si kartuṁ madyōgamāśritaḥ |

sarvakarmaphalatyāgaṁ tataḥ kuru yatātmavān || 12.11 ||

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।

ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम् ॥ १२.१२ ॥

śrēyō hi jñānamabhyāsājjñānāddhyānaṁ viśiṣyatē |

dhyānātkarmaphalatyāgastyāgācchāntiranantaram || 12.12 ||

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।

निर्ममो निरहङ्कारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १२.१३ ॥

advēṣṭā sarvabhūtānāṁ maitraḥ karuṇa ēva ca |

nirmamō nirahaṅkāraḥ samaduḥkhasukhaḥ kṣamī || 12.13 ||

सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।

मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १२.१४ ॥

santuṣṭaḥ satataṁ yōgī yatātmā dr̥ḍhaniścayaḥ |

mayyarpitamanōbuddhiryō madbhaktaḥ sa mē priyaḥ || 12.14 ||

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।

हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १२.१५ ॥

yasmānnōdvijatē lōkō lōkānnōdvijatē ca yaḥ |

harṣāmarṣabhayōdvēgairmuktō yaḥ sa ca mē priyaḥ || 12.15 ||

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष

उदासीनो गतव्यथः ।

सर्वारम्भपरित्यागी

यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १२.१६ ॥

anapēkṣaḥ śucirdakṣa

udāsīnō gatavyathaḥ |

sarvārambhaparityāgī

yō madbhaktaḥ sa mē priyaḥ || 12.16 ||

यो न हृष्यति न द्वेष्टि

न शोचति न काङ्क्षति ।

शुभाशुभपरित्यागी

भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ १२.१७ ॥

yō na hr̥ṣyati na dvēṣṭi

na śōcati na kāṅkṣati |

śubhāśubhaparityāgī

bhaktimānyaḥ sa mē priyaḥ || 12.17 ||

समः शत्रौ च मित्रे च

तथा मानापमानयोः ।

शीतोष्णसुखदुःखेषु

समः सङ्गविवर्जितः ॥ २२.१८ ॥

samaḥ śatrau ca mitrē ca

tathā mānāpamānayōḥ |

śītōṣṇasukhaduḥkhēṣu

samaḥ saṅgavivarjitaḥ || 22.18 ||

तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी सन्तुष्टो येन केनचित् ।

अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ १२.१९ ॥

tulyanindāstutirmaunī santuṣṭō yēna kēnacit |

anikētaḥ sthiramatirbhaktimānmē priyō naraḥ || 12.19 ||

ये तु धर्म्यामृतमिदं

यथोक्तं पर्युपासते ।

श्रद्दधाना मत्परमा

भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः ॥ १२.२० ॥

yē tu dharmyāmr̥tamidaṁ

yathōktaṁ paryupāsatē |

śraddadhānā matparamā

bhaktāstē:'tīva mē priyāḥ || 12.20 ||

ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē śrīkṛṣṇārjunasaṃvādē bhaktiyōgō nāma dvādaśō'dhyāyaḥ||

त्रयोदशोऽध्यायः

प्रकृतिं पुरुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च ।

एतद्वेदितुमिच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च केशव ॥ १३.१ ॥

arjuna uvāca |

prakṛtiṁ puruṣaṁ caiva kṣetraṁ kṣetrajñameva ca |

etadvēditumicchāmi jñānaṁ jñeyaṁ ca keśava || 13.1 ||

श्रीभगवानुवाच —

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥ १३.१ ॥

śrībhagavānuvāca —

idaṁ śarīraṁ kauntēya kṣētramityabhidhīyatē |

ētadyō vētti taṁ prāhuḥ kṣētrajña iti tadvidaḥ || 13.1 ||

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥ १३.२ ॥

kṣētrajñaṁ cāpi māṁ viddhi sarvakṣētrēṣu bhārata |

kṣētrakṣētrajñayōrjñānaṁ yattajjñānaṁ mataṁ mama || 13.2 ||

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च यद्विकारि यतश्च यत् ।

स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥ १३.३ ॥

tatkṣētraṁ yacca yādr̥kca yadvikāri yataśca yat |

sa ca yō yatprabhāvaśca tatsamāsēna mē śr̥ṇu || 13.3 ||

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक् ।

ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥ १३.४ ॥

ṛṣibhirbahudhā gītaṁ chandōbhirvividhaiḥ pr̥thak |

brahmasūtrapadaiścaiva hētumadbhirviniścitaiḥ || 13.4 ||

महाभूतान्यहङ्कारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।

इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः ॥ १३.५ ॥

mahābhūtānyahaṅkārō buddhiravyaktamēva ca |

indriyāṇi daśaikaṁ ca pañca cēndriyagōcarāḥ || 13.5 ||

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं सङ्घातश्चेतना धृतिः ।

एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ १३.६ ॥

icchā dvēṣaḥ sukhaṁ duḥkhaṁ saṅghātaścētanā dhr̥tiḥ |

ētatkṣētraṁ samāsēna savikāramudāhr̥tam || 13.6 ||

अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम् ।

आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥ १३.७ ॥

amānitvamadambhitvamahiṁsā kṣāntirārjavam |

ācāryōpāsanaṁ śaucaṁ sthairyamātmavinigrahaḥ || 13.7 ||

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहङ्कार एव च ।

जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ १३.८ ॥

indriyārthēṣu vairāgyamanahaṅkāra ēva ca |

janmamr̥tyujarāvyādhiduḥkhadōṣānudarśanam || 13.8 ||

असक्तिरनभिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु ।

नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ १३.९ ॥

asaktiranabhiṣvaṅgaḥ putradāragr̥hādiṣu |

nityaṁ ca samacittatvamiṣṭāniṣṭōpapattiṣu || 13.9 ||

मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ।

विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ १३.१० ॥

mayi cānanyayōgēna bhaktiravyabhicāriṇī |

viviktadēśasēvitvamaratirjanasaṁsadi || 13.10 ||

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ १३.११ ॥

adhyātmajñānanityatvaṁ tattvajñānārthadarśanam |

ētajjñānamiti prōktamajñānaṁ yadatō:'nyathā || 13.11 ||

ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वामृतमश्नुते ।

अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥ १३.१२ ॥

jñēyaṁ yattatpravakṣyāmi yajjñātvāmr̥tamaśnutē |

anādimatparaṁ brahma na sattannāsaducyatē || 13.12 ||

सर्वतःपाणिपादं तत्सर्वतोक्षिशिरोमुखम् ।

सर्वतःश्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १३.१३ ॥

sarvataḥpāṇipādaṁ tatsarvatōkṣiśirōmukham |

sarvataḥśrutimallōkē sarvamāvr̥tya tiṣṭhati || 13.13 ||

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।

असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १३.१४ ॥

sarvēndriyaguṇābhāsaṁ sarvēndriyavivarjitam |

asaktaṁ sarvabhr̥ccaiva nirguṇaṁ guṇabhōktr̥ ca || 13.14 ||

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।

सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥ १३.१५ ॥

bahirantaśca bhūtānāmacaraṁ caramēva ca |

sūkṣmatvāttadavijñēyaṁ dūrasthaṁ cāntikē ca tat || 13.15 ||

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ।

भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १३.१६ ॥

avibhaktaṁ ca bhūtēṣu vibhaktamiva ca sthitam |

bhūtabhartṛ ca tajjñēyaṁ grasiṣṇu prabhaviṣṇu ca || 13.16 ||

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम् ॥ १३.१७ ॥

jyōtiṣāmapi tajjyōtistamasaḥ paramucyatē |

jñānaṁ jñēyaṁ jñānagamyaṁ hṛdi sarvasya viṣṭhitam || 13.17 ||

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।

मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १३.१८ ॥

iti kṣētraṁ tathā jñānaṁ jñēyaṁ cōktaṁ samāsataḥ |

madbhakta ētadvijñāya madbhāvāyōpapadyatē || 13.18 ||

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ।

विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसम्भवान् ॥ १३.१९ ॥

prakṛtiṁ puruṣaṁ caiva viddhyanādī ubhāvapi |

vikārāṁśca guṇāṁścaiva viddhi prakṛtisambhavān || 13.19 ||

कार्यकरणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।

पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ १३.२० ॥

kāryakaraṇakartṛtvē hētuḥ prakṛtirucyatē |

puruṣaḥ sukhaduḥkhānāṁ bhōktṛtvē hēturucyatē || 13.20 ||

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान्गुणान् ।

कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ १३.२१ ॥

puruṣaḥ prakṛtisthō hi bhuṅktē prakṛtijānguṇān |

kāraṇaṁ guṇasaṅgō:'sya sadasadyōnijanmasu || 13.21 ||

उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।

परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥ १३.२२ ॥

upadraṣṭānumantā ca bhartā bhōktā mahēśvaraḥ |

paramātmēti cāpyuktō dēhē:'sminpuruṣaḥ paraḥ || 13.22 ||

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥ १३.२३ ॥

ya ēvaṁ vētti puruṣaṁ prakr̥tiṁ ca guṇaiḥ saha |

sarvathā vartamānō:'pi na sa bhūyō:'bhijāyatē || 13.23 ||

ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना ।

अन्ये साङ्ख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ १३.२४ ॥

dhyānēnātmani paśyanti kēcidātmānamātmanā |

anyē sāṅkhyēna yōgēna karmayōgēna cāparē || 13.24 ||

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।

तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥१३.२५ ॥

anyē tvēvamajānantaḥ śrutvānyēbhya upāsatē |

tē:'pi cātitarantyēva mr̥tyuṁ śrutiparāyaṇāḥ ||13.25 ||

यावत्सञ्जायते किञ्चित्सत्त्वं स्थावरजङ्गमम् ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ १३.२६ ॥

yāvatsañjāyatē kiñcitsattvaṁ sthāvarajaṅgamam |

kṣētrakṣētrajñasaṁyōgāttadviddhi bharatarṣabha || 13.26 ||

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।

विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥ १३.२७ ॥

samaṁ sarvēṣu bhūtēṣu tiṣṭhantaṁ paramēśvaram |

vinaśyatsvavinaśyantaṁ yaḥ paśyati sa paśyati || 13.27 ||

समं पश्यन्हि सर्वत्र

समवस्थितमीश्वरम् ।

न हिनस्त्यात्मनात्मानं

ततो याति परां गतिम् ॥ १३.२८ ॥

samaṁ paśyanhi sarvatra

samavasthitamīśvaram |

na hinastyātmanātmānaṁ

tatō yāti parāṁ gatim || 13.28 ||

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।

यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ १३.२९ ॥

prakr̥tyaiva ca karmāṇi kriyamāṇāni sarvaśaḥ |

yaḥ paśyati tathātmānamakartāraṁ sa paśyati || 13.29 ||

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।

तत एव च विस्तारं ब्रह्म सम्पद्यते तदा ॥ १३.३० ॥

yadā bhūtapr̥thagbhāvamēkasthamanupaśyati |

tata ēva ca vistāraṁ brahma sampadyatē tadā || 13.30 ||

अनादित्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ।

शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥ १३.३१ ॥

anāditvānnirguṇatvātparamātmāyamavyayaḥ |

śarīrasthō:'pi kauntēya na karōti na lipyatē || 13.31 ||

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।

सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ १३.३२ ॥

yathā sarvagataṁ saukṣmyādākāśaṁ nōpalipyatē |

sarvatrāvasthitō dēhē tathātmā nōpalipyatē || 13.32 ||

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ।

क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ १३.३३ ॥

yathā prakāśayatyēkaḥ kr̥tsnaṁ lōkamimaṁ raviḥ |

kṣētraṁ kṣētrī tathā kr̥tsnaṁ prakāśayati bhārata || 13.33 ||

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तरं ज्ञानचक्षुषा ।

भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परम् ॥ १३.३४ ॥

kṣētrakṣētrajñayōrēvamantaraṁ jñānacakṣuṣā |

bhūtaprakr̥timōkṣaṁ ca yē viduryānti tē param || 13.34 ||

ॐ तत्सत् इति श्रिमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥

|| ōṁ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṁ yōgaśāstrē śrīkr̥ṣṇārjunasaṁvādē kṣētrakṣētrajñavibhāgayōgō nāma trayōdaśō'dhyāyaḥ ||

चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच –

परं भूयः प्रवक्ष्यामि

ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ।

यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे

परां सिद्धिमितो गताः ॥ १४.१ ॥

śrībhagavānuvāca –

paraṁ bhūyaḥ pravakṣyāmi

jñānānāṁ jñānamuttamam |

yajjñātvā munayaḥ sarvē

parāṁ siddhimitō gatāḥ || 14.1 ||

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।

सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ १४.२ ॥

idaṁ jñānamupāśritya mama sādharmyamāgatāḥ |

sargē:'pi nōpajāyantē pralayē na vyathanti ca || 14.2 ||

मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहम् ।

सम्भवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ १४.३ ॥

mama yōnirmahadbrahma tasmingarbhaṁ dadhāmyaham |

sambhavaḥ sarvabhūtānāṁ tatō bhavati bhārata || 14.3 ||

सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः सम्भवन्ति याः ।

तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥१४.४ ॥

sarvayōniṣu kauntēya mūrtayaḥ sambhavanti yāḥ |

tāsāṁ brahma mahadyōnirahaṁ bījapradaḥ pitā ||14.4 ||

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसम्भवाः ।

निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ १४.५ ॥

sattvaṁ rajastama iti guṇāḥ prakr̥tisambhavāḥ |

nibadhnanti mahābāhō dēhē dēhinamavyayam || 14.5 ||

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम् ।

सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ ॥ १४.६ ॥

tatra sattvaṁ nirmalatvātprakāśakamanāmayam |

sukhasaṅgēna badhnāti jñānasaṅgēna cānagha || 14.6 ||

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम् ।

तन्निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम् ॥ १४.७ ॥

rajō rāgātmakaṁ viddhi tr̥ṣṇāsaṅgasamudbhavam |

tannibadhnāti kauntēya karmasaṅgēna dēhinam || 14.7 ||

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ।

प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥ १४.८ ॥

tamastvajñānajaṁ viddhi mōhanaṁ sarvadēhinām |

pramādālasyanidrābhistannibadhnāti bhārata || 14.8 ||

सत्त्वं सुखे सञ्जयति रजः कर्मणि भारत ।

ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे सञ्जयत्युत ॥ १४.९ ॥

sattvaṁ sukhē sañjayati rajaḥ karmaṇi bhārata |

jñānamāvr̥tya tu tamaḥ pramādē sañjayatyuta || 14.9 ||

रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत ।

रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ १४.१० ॥

rajastamaścābhibhūya sattvaṁ bhavati bhārata |

rajaḥ sattvaṁ tamaścaiva tamaḥ sattvaṁ rajastathā || 14.10 ||

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ।

ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्त्वमित्युत ॥ १४.११ ॥

sarvadvārēṣu dēhē:'sminprakāśa upajāyatē |

jñānaṁ yadā tadā vidyādvivr̥ddhaṁ sattvamityuta || 14.11 ||

लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामशमः स्पृहा ।

रजस्येतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १४.१२ ॥

lōbhaḥ pravr̥ttirārambhaḥ karmaṇāmaśamaḥ spr̥hā |

rajasyētāni jāyantē vivr̥ddhē bharatarṣabha || 14.12 ||

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।

तमस्येतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥ १४.१३ ॥

aprakāśō:'pravr̥ttiśca pramādō mōha ēva ca |

tamasyētāni jāyantē vivr̥ddhē kurunandana || 14.13 ||

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ।

तदोत्तमविदां लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४.१४ ॥

yadā sattvē pravr̥ddhē tu pralayaṁ yāti dēhabhr̥t |

tadōttamavidāṁ lōkānamalānpratipadyatē || 14.14 ||

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते ।

तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १४.१५ ॥

rajasi pralayaṁ gatvā karmasaṅgiṣu jāyatē |

tathā pralīnastamasi mūḍhayōniṣu jāyatē || 14.15 ||

कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम् ।

रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम् ॥ १४.१६ ॥

karmaṇaḥ sukr̥tasyāhuḥ sāttvikaṁ nirmalaṁ phalam |

rajasastu phalaṁ duḥkhamajñānaṁ tamasaḥ phalam || 14.16 ||

सत्त्वात्सञ्जायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ।

प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ॥ १४.१७ ॥

sattvātsañjāyatē jñānaṁ rajasō lōbha ēva ca |

pramādamōhau tamasō bhavatō:'jñānamēva ca || 14.17 ||

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था

मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।

जघन्यगुणवृत्तस्था

अधो गच्छन्ति तामसाः ॥ १४.१८ ॥

ūrdhvaṁ gacchanti sattvasthā

madhyē tiṣṭhanti rājasāḥ |

jaghanyaguṇavr̥ttasthā

adhō gacchanti tāmasāḥ || 14.18 ||

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ।

गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥ १४.१९ ॥

nānyaṁ guṇēbhyaḥ kartāraṁ yadā draṣṭānupaśyati |

guṇēbhyaśca paraṁ vētti madbhāvaṁ sō:'dhigacchati || 14.19 ||

गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्भवान् ।

जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ १४.२० ॥

guṇānētānatītya trīndēhī dēhasamudbhavān |

janmamr̥tyujarāduḥkhairvimuktō:'mr̥tamaśnutē || 14.20 ||

अर्जुन उवाच —

कैर्लिङ्गैस्त्रीन्गुणानेतानतीतो भवति प्रभो ।

किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणानतिवर्तते ॥ १४.२१ ॥

arjuna uvāca —

kairliṅgaistrīnguṇānētānatītō bhavati prabhō |

kimācāraḥ kathaṁ caitāṁstrīnguṇānativartatē || 14.21 ||

श्रीभगवानुवाच —

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पाण्डव ।

न द्वेष्टि सम्प्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति ॥ १४.२२ ॥

śrībhagavānuvāca —

prakāśaṁ ca pravr̥ttiṁ ca mōhamēva ca pāṇḍava |

na dvēṣṭi sampravr̥ttāni na nivr̥ttāni kāṅkṣati || 14.22 ||

उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ।

गुणा वर्तन्त इत्येव योऽवतिष्ठति नेङ्गते ॥ १४.२३ ॥

udāsīnavadāsīnō guṇairyō na vicālyatē |

guṇā vartanta ityēva yō:'vatiṣṭhati nēṅgatē || 14.23 ||

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकाञ्चनः ।

तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः ॥ १४.२४ ॥

samaduḥkhasukhaḥ svasthaḥ samalōṣṭāśmakāñcanaḥ |

tulyapriyāpriyō dhīrastulyanindātmasaṁstutiḥ || 14.24 ||

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ।

सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ १४.२५ ॥

mānāpamānayōstulyastulyō mitrāripakṣayōḥ |

sarvārambhaparityāgī guṇātītaḥ sa ucyatē || 14.25 ||

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।

स गुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ १४.२६ ॥

māṁ ca yō:'vyabhicārēṇa bhaktiyōgēna sēvatē |

sa guṇānsamatītyaitānbrahmabhūyāya kalpatē || 14.26 ||

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ।

शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥ १४.२७ ॥

brahmaṇō hi pratiṣṭhāhamamr̥tasyāvyayasya ca |

śāśvatasya ca dharmasya sukhasyaikāntikasya ca || 14.27 ||

ॐ तत्सत् इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगसास्त्रे ।

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥

|| ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē
śrīkr̥ṣṇārjunasaṃvādē guṇatrayavibhāgayōgō nāma caturdaśō'dhyāyaḥ ||

पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच —

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।

छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १५.१ ॥

śrībhagavānuvāca —

ūrdhvamūlamadhaḥśākhamaśvatthaṁ prāhuravyayam |

chandāṁsi yasya parṇāni yastaṁ vēda sa vēdavit || 15.1 ||

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा

गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।

अधश्च मूलान्यनुसन्ततानि

कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥१५.२ ॥

adhaścōrdhvaṁ prasr̥tāstasya śākhā

guṇapravr̥ddhā viṣayapravālāḥ |

adhaśca mūlānyanusantatāni

karmānubandhīni manuṣyalōkē ||15.2 ||

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च सम्प्रतिष्ठा ।

अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ १५.३ ॥

na rūpamasyēha tathōpalabhyatē nāntō na cādirna ca sampratiṣṭhā |

aśvatthamēnaṁ suvirūḍhamūlamasaṅgaśastrēṇa dr̥ḍhēna chittvā || 15.3 ||

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं

यस्मिन्गता न निवर्तन्ति भूयः ।

तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये

यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ १५.४ ॥

tataḥ padaṁ tatparimārgitavyaṁ

yasmingatā na nivartanti bhūyaḥ |

tamēva cādyaṁ puruṣaṁ prapadyē

yataḥ pravr̥ttiḥ prasr̥tā purāṇī || 15.4 ||

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।

द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ १५.५ ॥

nirmānamōhā jitasaṅgadōṣā adhyātmanityā vinivr̥ttakāmāḥ |

dvandvairvimuktāḥ sukhaduḥkhasaṁjñairgacchantyamūḍhāḥ padamavyayaṁ tat || 15.5 ||

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ १५.६ ॥

na tadbhāsayatē sūryō na śaśāṅkō na pāvakaḥ |

yadgatvā na nivartantē taddhāma paramaṁ mama || 15.6 ||

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।

मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ १५.७ ॥

mamaivāṁśō jīvalōkē jīvabhūtaḥ sanātanaḥ |

manaḥṣaṣṭhānīndriyāṇi prakr̥tisthāni karṣati || 15.7 ||

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।

गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ १५.८ ॥

śarīraṁ yadavāpnōti yaccāpyutkrāmatīśvaraḥ |

gr̥hītvaitāni saṁyāti vāyurgandhānivāśayāt || 15.8 ||

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।

अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ १५.९ ॥

śrōtraṁ cakṣuḥ sparśanaṁ ca rasanaṁ ghrāṇamēva ca |

adhiṣṭhāya manaścāyaṁ viṣayānupasēvatē || 15.9 ||

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम् ।

विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १५.१० ॥

utkrāmantaṁ sthitaṁ vāpi bhuñjānaṁ vā guṇānvitam |

vimūḍhā nānupaśyanti paśyanti jñānacakṣuṣaḥ || 15.10 ||

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।

यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ १५.११ ॥

yatantō yōginaścainaṁ paśyantyātmanyavasthitam |

yatantō:'pyakr̥tātmānō nainaṁ paśyantyacētasaḥ || 15.11 ||

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।

यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १५.१२ ॥

yadādityagataṁ tējō jagadbhāsayatē:'khilam |

yaccandramasi yaccāgnau tattējō viddhi māmakam || 15.12 ||

गामाविश्य च भूतानि

धारयाम्यहमोजसा ।

पुष्णामि चौषधीः सर्वाः

सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १५.१३ ॥

gāmāviśya ca bhūtāni

dhārayāmyahamōjasā |

puṣṇāmi cauṣadhīḥ sarvāḥ

sōmō bhūtvā rasātmakaḥ || 15.13 ||

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।

प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १५.१४ ॥

ahaṁ vaiśvānarō bhūtvā prāṇināṁ dēhamāśritaḥ |

prāṇāpānasamāyuktaḥ pacāmyannaṁ caturvidham || 15.14 ||

सर्वस्य चाहं हृदि संनिविष्टो

मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।

वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो

वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५.१५ ॥

sarvasya cāhaṁ hr̥di saṁniviṣṭō

mattaḥ smr̥tirjñānamapōhanaṁ ca |

vēdaiśca sarvairahamēva vēdyō

vēdāntakr̥dvēdavidēva cāham || 15.15 ||

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।

क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १५.१६ ॥

dvāvimau puruṣau lōkē kṣaraścākṣara ēva ca |

kṣaraḥ sarvāṇi bhūtāni kūṭasthō:'kṣara ucyatē || 15.16 ||

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।

यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १५.१७ ॥

uttamaḥ puruṣastvanyaḥ paramātmētyudāhr̥taḥ |

yō lōkatrayamāviśya bibhartyavyaya īśvaraḥ || 15.17 ||

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १५.१८ ॥

yasmātkṣaramatītō:'hamakṣarādapi cōttamaḥ |

atō:'smi lōkē vēdē ca prathitaḥ puruṣōttamaḥ || 15.18 ||

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १५.१९ ॥

yō māmēvamasaṁmūḍhō jānāti puruṣōttamam |

sa sarvavidbhajati māṁ sarvabhāvēna bhārata || 15.19 ||

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।

एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ १५.२० ॥

iti guhyatamaṁ śāstramidamuktaṁ mayānagha |

ētadbuddhvā buddhimānsyātkr̥takr̥tyaśca bhārata || 15.20 ||

ॐ तत् सत् इति श्रिमद्भगवद्गितासूपनिषतसु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē śrīkṛṣṇārjunasaṃvādē puruṣōttamayōgō nāma pañcadaśō'dhyāyaḥ||

षोडशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच —

अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।

दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १६.१ ॥

śrībhagavānuvāca —

abhayaṁ sattvasaṁśuddhirjñānayōgavyavasthitiḥ |

dānaṁ damaśca yajñaśca svādhyāyastapa ārjavam || 16.1 ||

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम् ।

दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ १६.२ ॥

ahiṁsā satyamakrōdhastyāgaḥ śāntirapaiśunam |

dayā bhūtēṣvalōluptvaṁ mārdavaṁ hrīracāpalam || 16.2 ||

तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ।

भवन्ति सम्पदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ १६.३ ॥

tējaḥ kṣamā dhr̥tiḥ śaucamadrōhō nātimānitā |

bhavanti sampadaṁ daivīmabhijātasya bhārata || 16.3 ||

दम्भो दर्पोऽतिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।

अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ सम्पदमासुरीम् ॥ १६.४ ॥

dambhō darpō:'timānaśca krōdhaḥ pāruṣyamēva ca |

ajñānaṁ cābhijātasya pārtha sampadamāsurīm || 16.4 ||

दैवी सम्पद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता ।

मा शुचः सम्पदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव ॥ १६.५ ॥

daivī sampadvimōkṣāya nibandhāyāsurī matā |

mā śucaḥ sampadaṁ daivīmabhijātō:'si pāṇḍava || 16.5 ||

द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च ।

दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ १६.६ ॥

dvau bhūtasargau lōkē:'smindaiva āsura ēva ca |

daivō vistaraśaḥ prōkta āsuraṁ pārtha mē śr̥ṇu || 16.6 ||

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ।

न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥१६.७ ॥

pravr̥ttiṁ ca nivr̥ttiṁ ca janā na vidurāsurāḥ |

na śaucaṁ nāpi cācārō na satyaṁ tēṣu vidyatē ||16.7 ||

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ।

अपरस्परसम्भूतं किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ १६.८ ॥

asatyamapratiṣṭhaṁ tē jagadāhuranīśvaram |

aparasparasambhūtaṁ kimanyatkāmahaitukam || 16.8 ||

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।

प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥ १६.९ ॥

ētāṁ dr̥ṣṭimavaṣṭabhya naṣṭātmānō:'lpabuddhayaḥ |

prabhavantyugrakarmāṇaḥ kṣayāya jagatō:'hitāḥ || 16.9 ||

काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः ।

मोहाद्गृहीत्वासद्ग्राहान्प्रवर्तन्तेऽशुचिव्रताः ॥ १६.१० ॥

kāmamāśritya duṣpūraṁ dambhamānamadānvitāḥ |

mōhādgr̥hītvāsadgrāhānpravartantē:'śucivratāḥ || 16.10 ||

चिन्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः ।

कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः ॥ १६.११ ॥

cintāmaparimēyāṁ ca pralayāntāmupāśritāḥ |

kāmōpabhōgaparamā ētāvaditi niścitāḥ || 16.11 ||

आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ।

ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसञ्चयान् ॥ १६.१२ ॥

āśāpāśaśatairbaddhāḥ kāmakrōdhaparāyaṇāḥ |

īhantē kāmabhōgārthamanyāyēnārthasañcayān || 16.12 ||

इदमद्य मया लब्धमिदं प्राप्स्ये मनोरथम् ।

इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १६.१३ ॥

idamadya mayā labdhamidaṁ prāpsyē manōratham |

idamastīdamapi mē bhaviṣyati punardhanam || 16.13 ||

असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ।

ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी ॥ १६.१४ ॥

asau mayā hataḥ śatrurhaniṣyē cāparānapi |

īśvarō:'hamahaṁ bhōgī siddhō:'haṁ balavānsukhī || 16.14 ||

आढ्योऽभिजनवानस्मि

कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया ।

यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य

इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १६.१५ ॥

āḍhyō:'bhijanavānasmi

kō:'nyō:'sti sadr̥śō mayā |

yakṣyē dāsyāmi mōdiṣya

ityajñānavimōhitāḥ || 16.15 ||

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ।

प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥ १६.१६ ॥

anēkacittavibhrāntā mōhajālasamāvr̥tāḥ |

prasaktāḥ kāmabhōgēṣu patanti narakē:'śucau || 16.16 ||

आत्मसम्भाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः ।

यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥ १६.१७ ॥

ātmasambhāvitāḥ stabdhā dhanamānamadānvitāḥ |

yajantē nāmayajñaistē dambhēnāvidhipūrvakam || 16.17 ||

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।

मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः ॥ १६.१८ ॥

ahaṅkāraṁ balaṁ darpaṁ kāmaṁ krōdhaṁ ca saṁśritāḥ |

māmātmaparadēhēṣu pradviṣantō:'bhyasūyakāḥ || 16.18 ||

तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान् ।

क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥ १६.१९ ॥

tānahaṁ dviṣataḥ krūrānsaṁsārēṣu narādhamān |

kṣipāmyajasramaśubhānāsurīṣvēva yōniṣu || 16.19 ||

आसुरीं योनिमापन्ना

मूढा जन्मनि जन्मनि ।

मामप्राप्यैव कौन्तेय

ततो यान्त्यधमां गतिम् ॥ १६.२० ॥

āsurīṁ yōnimāpannā

mūḍhā janmani janmani |

māmaprāpyaiva kauntēya

tatō yāntyadhamāṁ gatim || 16.20 ||

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।

कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥ १६.२१ ॥

trividhaṁ narakasyēdaṁ dvāraṁ nāśanamātmanaḥ |

kāmaḥ krōdhastathā lōbhastasmādētattrayaṁ tyajēt || 16.21 ||

एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।

आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥ १६.२२ ॥

ētairvimuktaḥ kauntēya tamōdvāraistribhirnaraḥ |

ācaratyātmanaḥ śrēyastatō yāti parāṁ gatim || 16.22 ||

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य

वर्तते कामकारतः ।

न स सिद्धिमवाप्नोति

न सुखं न परां गतिम् ॥ १६.२३ ॥

yaḥ śāstravidhimutsr̥jya

vartatē kāmakārataḥ |

na sa siddhimavāpnōti

na sukhaṁ na parāṁ gatim || 16.23 ||

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते

कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।

ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं

कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ १६.२४ ॥

tasmācchāstraṁ pramāṇaṁ tē

kāryākāryavyavasthitau |

jñātvā śāstravidhānōktaṁ

karma kartumihārhasi || 16.24 ||

ॐ तत् सत् ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे दैवासुरसम्पद्विभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē śrīkṛṣṇārjunasaṃvādē daivāsurasampadvibhāgayōgō nāma ṣōḍaśō'dhyāyaḥ||

सप्तदशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच —

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य

यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।

तेषां निष्ठा तु का कृष्ण

सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १७.१ ॥

arjuna uvāca —

yē śāstravidhimutsr̥jya

yajantē śraddhayānvitāḥ |

tēṣāṁ niṣṭhā tu kā kr̥ṣṇa

sattvamāhō rajastamaḥ || 17.1 ||

श्रीभगवानुवाच —

त्रिविधा भवति श्रद्धा

देहिनां सा स्वभावजा ।

सात्त्विकी राजसी चैव

तामसी चेति तां शृणु ॥ १७.२ ॥

śrībhagavānuvāca —

trividhā bhavati śraddhā

dēhināṁ sā svabhāvajā |

sāttvikī rājasī caiva

tāmasī cēti tāṁ śr̥ṇu || 17.2 ||

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य

श्रद्धा भवति भारत ।

श्रद्धामयोऽयं पुरुषो

यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥ १७.३ ॥

sattvānurūpā sarvasya

śraddhā bhavati bhārata |

śraddhāmayō:'yaṁ puruṣō

yō yacchraddhaḥ sa ēva saḥ || 17.3 ||

यजन्ते सात्त्विका देवान्यक्षरक्षांसि राजसाः ।

प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥ १७.४ ॥

yajantē sāttvikā dēvānyakṣarakṣāṁsi rājasāḥ |

prētānbhūtagaṇāṁścānyē yajantē tāmasā janāḥ || 17.4 ||

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।

दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥ १७.५ ॥

aśāstravihitaṁ ghōraṁ tapyantē yē tapō janāḥ |

dambhāhaṅkārasaṁyuktāḥ kāmarāgabalānvitāḥ || 17.5 ||

कर्शयन्तः शरीरस्थं

भूतग्राममचेतसः ।

मां चैवान्तःशरीरस्थं

तान्विद्ध्यासुरनिश्चयान् ॥ १७.६ ॥

karśayantaḥ śarīrasthaṁ

bhūtagrāmamacētasaḥ |

māṁ caivāntaḥśarīrasthaṁ

tānviddhyāsuraniścayān || 17.6 ||

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ।

यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ १७.७ ॥

āhārastvapi sarvasya trividhō bhavati priyaḥ |

yajñastapastathā dānaṁ tēṣāṁ bhēdamimaṁ śr̥ṇu || 17.7 ||

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ।

रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥ १७.८ ॥

āyuḥsattvabalārōgyasukhaprītivivardhanāḥ |

rasyāḥ snigdhāḥ sthirā hr̥dyā āhārāḥ sāttvikapriyāḥ || 17.8 ||

कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।

आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥

kaṭvamlalavaṇātyuṣṇatīkṣṇarūkṣavidāhinaḥ |

āhārā rājasasyēṣṭā duḥkhaśōkāmayapradāḥ || 9 ||

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ।

उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १७.१० ॥

yātayāmaṁ gatarasaṁ pūti paryuṣitaṁ ca yat |

ucchiṣṭamapi cāmēdhyaṁ bhōjanaṁ tāmasapriyam || 17.10 ||

अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।

यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥ १७.११ ॥

aphalākāṅkṣibhiryajñō vidhidr̥ṣṭō ya ijyatē |

yaṣṭavyamēvēti manaḥ samādhāya sa sāttvikaḥ || 17.11 ||

अभिसन्धाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत् ।

इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम् ॥ १७.१२ ॥

abhisandhāya tu phalaṁ dambhārthamapi caiva yat |

ijyatē bharataśrēṣṭha taṁ yajñaṁ viddhi rājasam || 17.12 ||

विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम् ।

श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १७.१३ ॥

vidhihīnamasr̥ṣṭānnaṁ mantrahīnamadakṣiṇam |

śraddhāvirahitaṁ yajñaṁ tāmasaṁ paricakṣatē || 17.13 ||

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम् ।

ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १७.१४ ॥

dēvadvijaguruprājñapūjanaṁ śaucamārjavam |

brahmacaryamahiṁsā ca śārīraṁ tapa ucyatē || 17.14 ||

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।

स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १७.१५ ॥

anudvēgakaraṁ vākyaṁ satyaṁ priyahitaṁ ca yat |

svādhyāyābhyasanaṁ caiva vāṅmayaṁ tapa ucyatē || 17.15 ||

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ।

भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते ॥ १७.१६ ॥

manaḥprasādaḥ saumyatvaṁ maunamātmavinigrahaḥ |

bhāvasaṁśuddhirityētattapō mānasamucyatē || 17.16 ||

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरैः ।

अफलकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १७.१७ ॥

śraddhayā parayā taptaṁ tapastattrividhaṁ naraiḥ |

aphalakāṅkṣibhiryuktaiḥ sāttvikaṁ paricakṣatē || 17.17 ||

सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत् ।

क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ॥ १७.१८ ॥

satkāramānapūjārthaṁ tapō dambhēna caiva yat |

kriyatē tadiha prōktaṁ rājasaṁ calamadhruvam || 17.18 ||

मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः ।

परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम् ॥ १७.१९ ॥

mūḍhagrāhēṇātmanō yatpīḍayā kriyatē tapaḥ |

parasyōtsādanārthaṁ vā tattāmasamudāhr̥tam || 17.19 ||

दातव्यमिति यद्दानं

दीयतेऽनुपकारिणे ।

देशे काले च पात्रे च

तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ १७.२० ॥

dātavyamiti yaddānaṁ

dīyatē:'nupakāriṇē |

dēśē kālē ca pātrē ca

taddānaṁ sāttvikaṁ smr̥tam || 17.20 ||

यत्तु प्रत्युपकारार्थं

फलमुद्दिश्य वा पुनः ।

दीयते च परिक्लिष्टं

तद्दानं राजसं स्मृतम् ॥ १७.२१ ॥

yattu pratyupakārārthaṁ

phalamuddiśya vā punaḥ |

dīyatē ca parikliṣṭaṁ

taddānaṁ rājasaṁ smr̥tam || 17.21 ||

अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।

असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ १७.२२ ॥

adēśakālē yaddānamapātrēbhyaśca dīyatē |

asatkr̥tamavajñātaṁ tattāmasamudāhr̥tam || 17.22 ||

ओं तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।

ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ १७.२३ ॥

ōṁ tatsaditi nirdēśō brahmaṇastrividhaḥ smr̥taḥ |

brāhmaṇāstēna vēdāśca yajñāśca vihitāḥ purā || 17.23 ||

तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ।

प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ १७.२४ ॥

tasmādōmityudāhr̥tya yajñadānatapaḥkriyāḥ |

pravartantē vidhānōktāḥ satataṁ brahmavādinām || 17.24 ||

तदित्यनभिसन्धाय

फलं यज्ञतपःक्रियाः ।

दानक्रियाश्च विविधाः

क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥ १७.२५ ॥

tadityanabhisandhāya

phalaṁ yajñatapaḥkriyāḥ |

dānakriyāśca vividhāḥ

kriyantē mōkṣakāṅkṣibhiḥ || 17.25 ||

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ।

प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ १७.२६ ॥

sadbhāvē sādhubhāvē ca sadityētatprayujyatē |

praśastē karmaṇi tathā sacchabdaḥ pārtha yujyatē || 17.26 ||

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।

कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ १७.२७ ॥

yajñē tapasi dānē ca sthitiḥ saditi cōcyatē |

karma caiva tadarthīyaṁ sadityēvābhidhīyatē || 17.27 ||

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।

असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ॥ १७.२८ ॥

aśraddhayā hutaṁ dattaṁ tapastaptaṁ kr̥taṁ ca yat |

asadityucyatē pārtha na ca tatprētya nō iha || 17.28 ||

ॐ तत्सत् । इति श्रीमद्भगवद्गीतासू उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē śrīkṛṣṇārjunasaṃvādē śraddhātrayavibhāgayōgō nāma saptadaśō'dhyāyaḥ||

अष्टादशोऽध्यायः

अर्जुन उवाच —

संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ।

त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन ॥ १८.१ ॥

arjuna uvāca —

saṁnyāsasya mahābāhō tattvamicchāmi vēditum |

tyāgasya ca hr̥ṣīkēśa pr̥thakkēśiniṣūdana || 18.1 ||

श्रीभगवानुवाच —

काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।

सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥ १८.२ ॥

śrībhagavānuvāca —

kāmyānāṁ karmaṇāṁ nyāsaṁ saṁnyāsaṁ kavayō viduḥ |

sarvakarmaphalatyāgaṁ prāhustyāgaṁ vicakṣaṇāḥ || 18.2 ||

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः ।

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ १८.३ ॥

tyājyaṁ dōṣavadityēkē karma prāhurmanīṣiṇaḥ |

yajñadānatapaḥkarma na tyājyamiti cāparē || 18.3 ||

निश्चयं शृणु मे तत्र

त्यागे भरतसत्तम ।

त्यागो हि पुरुषव्याघ्र

त्रिविधः सम्प्रकीर्तितः ॥ १८.४ ॥

niścayaṁ śr̥ṇu mē tatra

tyāgē bharatasattama |

tyāgō hi puruṣavyāghra

trividhaḥ samprakīrtitaḥ || 18.4 ||

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।

यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ १८.५ ॥

yajñadānatapaḥkarma na tyājyaṁ kāryamēva tat |

yajñō dānaṁ tapaścaiva pāvanāni manīṣiṇām || 18.5 ||

एतान्यपि तु कर्माणि

सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।

कर्तव्यानीति मे पार्थ

निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ १८.६ ॥

ētānyapi tu karmāṇi

saṅgaṁ tyaktvā phalāni ca |

kartavyānīti mē pārtha

niścitaṁ matamuttamam || 18.6 ||

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।

मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः ॥ १८.७ ॥

niyatasya tu saṁnyāsaḥ karmaṇō nōpapadyatē |

mōhāttasya parityāgastāmasaḥ parikīrtitaḥ || 18.7 ||

दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत् ।

स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ १८.८ ॥

duḥkhamityēva yatkarma kāyaklēśabhayāttyajēt |

sa kr̥tvā rājasaṁ tyāgaṁ naiva tyāgaphalaṁ labhēt || 18.8 ||

कार्यमित्येव यत्कर्म

नियतं क्रियतेऽर्जुन ।

सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव

स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ १८.९ ॥

kāryamityēva yatkarma

niyataṁ kriyatē:'rjuna |

saṅgaṁ tyaktvā phalaṁ caiva

sa tyāgaḥ sāttvikō mataḥ || 18.9 ||

न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म

कुशले नानुषज्जते ।

त्यागी सत्त्वसमाविष्टो

मेधावी च्छिन्नसंशयः ॥ १८.१० ॥

na dvēṣṭyakuśalaṁ karma

kuśalē nānuṣajjatē |

tyāgī sattvasamāviṣṭō

mēdhāvī cchinnasaṁśayaḥ || 18.10 ||

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।

यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ १८.११ ॥

na hi dēhabhr̥tā śakyaṁ tyaktuṁ karmāṇyaśēṣataḥ |

yastu karmaphalatyāgī sa tyāgītyabhidhīyatē || 18.11 ||

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च

त्रिविधं कर्मणः फलम् ।

भवत्यत्यागिनां प्रेत्य

न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥ १८.१२ ॥

aniṣṭamiṣṭaṁ miśraṁ ca

trividhaṁ karmaṇaḥ phalam |

bhavatyatyāgināṁ prētya

na tu saṁnyāsināṁ kvacit || 18.12 ||

पञ्चैतानि महाबाहो

कारणानि निबोध मे ।

साङ्ख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि

सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥ १८.१३ ॥

pañcaitāni mahābāhō

kāraṇāni nibōdha mē |

sāṅkhyē kr̥tāntē prōktāni

siddhayē sarvakarmaṇām || 18.13 ||

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।

विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पञ्चमम् ॥ १८.१४ ॥

adhiṣṭhānaṁ tathā kartā karaṇaṁ ca pr̥thagvidham |

vividhāśca pr̥thakcēṣṭā daivaṁ caivātra pañcamam || 18.14 ||

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते नरः ।

न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः ॥ १८.१५ ॥

śarīravāṅmanōbhiryatkarma prārabhatē naraḥ |

nyāyyaṁ vā viparītaṁ vā pañcaitē tasya hētavaḥ || 18.15 ||

तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ।

पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः ॥ १८.१६ ॥

tatraivaṁ sati kartāramātmānaṁ kēvalaṁ tu yaḥ |

paśyatyakr̥tabuddhitvānna sa paśyati durmatiḥ || 18.16 ||

यस्य नाहङ्कृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।

हत्वापि स इमांल्लोकान्न हन्ति न निबध्यते ॥ १८.१७ ॥

yasya nāhaṅkr̥tō bhāvō buddhiryasya na lipyatē |

hatvāpi sa imāṁllōkānna hanti na nibadhyatē || 18.17 ||

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।

करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसङ्ग्रहः ॥ १८.१८ ॥

jñānaṁ jñēyaṁ parijñātā trividhā karmacōdanā |

karaṇaṁ karma kartēti trividhaḥ karmasaṅgrahaḥ || 18.18 ||

ज्ञानं कर्म च कर्ता च

त्रिधैव गुणभेदतः ।

प्रोच्यते गुणसङ्ख्याने

यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १८.१९ ॥

jñānaṁ karma ca kartā ca

tridhaiva guṇabhēdataḥ |

prōcyatē guṇasaṅkhyānē

yathāvacchr̥ṇu tānyapi || 18.19 ||

सर्वभूतेषु येनैकं

भावमव्ययमीक्षते ।

अविभक्तं विभक्तेषु

तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥ १८.२० ॥

sarvabhūtēṣu yēnaikaṁ

bhāvamavyayamīkṣatē |

avibhaktaṁ vibhaktēṣu

tajjñānaṁ viddhi sāttvikam || 18.20 ||

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं

नानाभावान्पृथग्विधान् ।

वेत्ति सर्वेषु भूतेषु

तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ १८.२१ ॥

pr̥thaktvēna tu yajjñānaṁ

nānābhāvānpr̥thagvidhān |

vētti sarvēṣu bhūtēṣu

tajjñānaṁ viddhi rājasam || 18.21 ||

यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये सक्तमहैतुकम् ।

अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम् ॥ १८.२२ ॥

yattu kr̥tsnavadēkasminkāryē saktamahaitukam |

atattvārthavadalpaṁ ca tattāmasamudāhr̥tam || 18.22 ||

नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतःकृतम् ।

अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते ॥ १८.२३ ॥

niyataṁ saṅgarahitamarāgadvēṣataḥkr̥tam |

aphalaprēpsunā karma yattatsāttvikamucyatē || 18.23 ||

यत्तु कामेप्सुना कर्म साहङ्कारेण वा पुनः ।

क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ १८.२४ ॥

yattu kāmēpsunā karma sāhaṅkārēṇa vā punaḥ |

kriyatē bahulāyāsaṁ tadrājasamudāhr̥tam || 18.24 ||

अनुबन्धं क्षयं हिंसामनपेक्ष्य च पौरुषम् ।

मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते ॥ १८.२५ ॥

anubandhaṁ kṣayaṁ hiṁsāmanapēkṣya ca pauruṣam |

mōhādārabhyatē karma yattattāmasamucyatē || 18.25 ||

मुक्तसङ्गोऽनहंवादी

धृत्युत्साहसमन्वितः ।

सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः

कर्ता सात्त्विक उच्यते ॥ १८.२६ ॥

muktasaṅgō:'nahaṁvādī

dhr̥tyutsāhasamanvitaḥ |

siddhyasiddhyōrnirvikāraḥ

kartā sāttvika ucyatē || 18.26 ||

रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ।

हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥ १८.२७ ॥

rāgī karmaphalaprēpsurlubdhō hiṁsātmakō:'śuciḥ |

harṣaśōkānvitaḥ kartā rājasaḥ parikīrtitaḥ || 18.27 ||

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः

शठो नैकृतिकोऽलसः ।

विषादी दीर्घसूत्री च

कर्ता तामस उच्यते ॥ १८.२८ ॥

ayuktaḥ prākr̥taḥ stabdhaḥ

śaṭhō naikr̥tikō:'lasaḥ |

viṣādī dīrghasūtrī ca

kartā tāmasa ucyatē || 18.28 ||

बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु ।

प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनञ्जय ॥ १८.२९ ॥

buddhērbhēdaṁ dhr̥tēścaiva guṇatastrividhaṁ śr̥ṇu |

prōcyamānamaśēṣēṇa pr̥thaktvēna dhanañjaya || 18.29 ||

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च

कार्याकार्ये भयाभये ।

बन्धं मोक्षं च या वेत्ति

बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ १८.३० ॥

pravr̥ttiṁ ca nivr̥ttiṁ ca

kāryākāryē bhayābhayē |

bandhaṁ mōkṣaṁ ca yā vētti

buddhiḥ sā pārtha sāttvikī || 18.30 ||

यया धर्ममधर्मं च

कार्यं चाकार्यमेव च ।

अयथावत्प्रजानाति

बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ १८.३१ ॥

yayā dharmamadharmaṁ ca

kāryaṁ cākāryamēva ca |

ayathāvatprajānāti

buddhiḥ sā pārtha rājasī || 18.31 ||

अधर्मं धर्ममिति या

मन्यते तमसावृता ।

सर्वार्थान्विपरीतांश्च

बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ १८.३२ ॥

adharmaṁ dharmamiti yā

manyatē tamasāvr̥tā |

sarvārthānviparītāṁśca

buddhiḥ sā pārtha tāmasī || 18.32 ||

धृत्या यया धारयते

मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः ।

योगेनाव्यभिचारिण्या

धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ १८.३३ ॥

dhr̥tyā yayā dhārayatē

manaḥprāṇēndriyakriyāḥ |

yōgēnāvyabhicāriṇyā

dhr̥tiḥ sā pārtha sāttvikī || 18.33 ||

यया तु धर्मकामार्थान्धृत्या धारयतेऽर्जुन ।

प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थ राजसी ॥ १८.३४ ॥

yayā tu dharmakāmārthāndhr̥tyā dhārayatē:'rjuna |

prasaṅgēna phalākāṅkṣī dhr̥tiḥ sā pārtha rājasī || 18.34 ||

यया स्वप्नं भयं शोकं

विषादं मदमेव च ।

न विमुञ्चति दुर्मेधा

धृतिः सा तामसी मता ॥ १८.३५ ॥

yayā svapnaṁ bhayaṁ śōkaṁ

viṣādaṁ madamēva ca |

na vimuñcati durmēdhā

dhr̥tiḥ sā tāmasī matā || 18.35 ||

सुखं त्विदानीं त्रिविधं

शृणु मे भरतर्षभ ।

अभ्यासाद्रमते यत्र

दुःखान्तं च निगच्छति ॥ १८.३६ ॥

sukhaṁ tvidānīṁ trividhaṁ

śr̥ṇu mē bharatarṣabha |

abhyāsādramatē yatra

duḥkhāntaṁ ca nigacchati || 18.36 ||

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।

तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ १८.३७ ॥

yattadagrē viṣamiva pariṇāmē:'mr̥tōpamam |

tatsukhaṁ sāttvikaṁ prōktamātmabuddhiprasādajam || 18.37 ||

विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ।

परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥ १८.३८ ॥

viṣayēndriyasaṁyōgādyattadagrē:'mr̥tōpamam |

pariṇāmē viṣamiva tatsukhaṁ rājasaṁ smr̥tam || 18.38 ||

यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः ।

निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ १८.३९ ॥

yadagrē cānubandhē ca sukhaṁ mōhanamātmanaḥ |

nidrālasyapramādōtthaṁ tattāmasamudāhr̥tam || 18.39 ||

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।

सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैः ॥ १८.४० ॥

na tadasti pr̥thivyāṁ vā divi dēvēṣu vā punaḥ |

sattvaṁ prakr̥tijairmuktaṁ yadēbhiḥ syāttribhirguṇaiḥ || 18.40 ||

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परन्तप ।

कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ १८.४१ ॥

brāhmaṇakṣatriyaviśāṁ śūdrāṇāṁ ca parantapa |

karmāṇi pravibhaktāni svabhāvaprabhavairguṇaiḥ || 18.41 ||

शमो दमस्तपः शौचं

क्षान्तिरार्जवमेव च ।

ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं

ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥ १८.४२ ॥

śamō damastapaḥ śaucaṁ

kṣāntirārjavamēva ca |

jñānaṁ vijñānamāstikyaṁ

brahmakarma svabhāvajam || 18.42 ||

शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ।

दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥ १८.४३ ॥

śauryaṁ tējō dhr̥tirdākṣyaṁ yuddhē cāpyapalāyanam |

dānamīśvarabhāvaśca kṣātraṁ karma svabhāvajam || 18.43 ||

कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।

परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥ १८.४४ ॥

kr̥ṣigaurakṣyavāṇijyaṁ vaiśyakarma svabhāvajam |

paricaryātmakaṁ karma śūdrasyāpi svabhāvajam || 18.44 ||

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः

संसिद्धिं लभते नरः ।

स्वकर्मनिरतः सिद्धिं

यथा विन्दति तच्छृणु ॥ १८.४५ ॥

svē svē karmaṇyabhirataḥ

saṁsiddhiṁ labhatē naraḥ |

svakarmanirataḥ siddhiṁ

yathā vindati tacchr̥ṇu || 18.45 ||

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां

येन सर्वमिदं ततम् ।

स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य

सिद्धिं विन्दति मानवः ॥ १८.४६ ॥

yataḥ pravr̥ttirbhūtānāṁ

yēna sarvamidaṁ tatam |

svakarmaṇā tamabhyarcya

siddhiṁ vindati mānavaḥ || 18.46 ||

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः

परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वभावनियतं कर्म

कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ १८.४७ ॥

śrēyānsvadharmō viguṇaḥ

paradharmātsvanuṣṭhitāt |

svabhāvaniyataṁ karma

kurvannāpnōti kilbiṣam || 18.47 ||

सहजं कर्म कौन्तेय

सदोषमपि न त्यजेत् ।

सर्वारम्भा हि दोषेण

धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ १८.४८ ॥

sahajaṁ karma kauntēya

sadōṣamapi na tyajēt |

sarvārambhā hi dōṣēṇa

dhūmēnāgnirivāvr̥tāḥ || 18.48 ||

असक्तबुद्धिः सर्वत्र

जितात्मा विगतस्पृहः ।

नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां

संन्यासेनाधिगच्छति ॥ १८.४९ ॥

asaktabuddhiḥ sarvatra

jitātmā vigataspr̥haḥ |

naiṣkarmyasiddhiṁ paramāṁ

saṁnyāsēnādhigacchati || 18.49 ||

सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे ।

समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ १८.५० ॥

siddhiṁ prāptō yathā brahma tathāpnōti nibōdha mē |

samāsēnaiva kauntēya niṣṭhā jñānasya yā parā || 18.50 ||

बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो

धृत्यात्मानं नियम्य च ।

शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा

रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥ १८.५१ ॥

buddhyā viśuddhayā yuktō

dhr̥tyātmānaṁ niyamya ca |

śabdādīnviṣayāṁstyaktvā

rāgadvēṣau vyudasya ca || 18.51 ||

विविक्तसेवी लघ्वाशी

यतवाक्कायमानसः ।

ध्यानयोगपरो नित्यं

वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ १८.५२ ॥

viviktasēvī laghvāśī

yatavākkāyamānasaḥ |

dhyānayōgaparō nityaṁ

vairāgyaṁ samupāśritaḥ || 18.52 ||

अहङ्कारं बलं दर्पं

कामं क्रोधं परिग्रहम् ।

विमुच्य निर्ममः शान्तो

ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ १८.५३ ॥

ahaṅkāraṁ balaṁ darpaṁ

kāmaṁ krōdhaṁ parigraham |

vimucya nirmamaḥ śāntō

brahmabhūyāya kalpatē || 18.53 ||

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा

न शोचति न काङ्क्षति ।

समः सर्वेषु भूतेषु

मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ १८.५४ ॥

brahmabhūtaḥ prasannātmā

na śōcati na kāṅkṣati |

samaḥ sarvēṣu bhūtēṣu

madbhaktiṁ labhatē parām || 18.54 ||

भक्त्या मामभिजानाति

यावान्यश्चास्मि तत्त्वतः ।

ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा

विशते तदनन्तरम् ॥ १८.५५ ॥

bhaktyā māmabhijānāti

yāvānyaścāsmi tattvataḥ |

tatō māṁ tattvatō jñātvā

viśatē tadanantaram || 18.55 ||

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ।

मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ १८.५६ ॥

sarvakarmāṇyapi sadā kurvāṇō madvyapāśrayaḥ |

matprasādādavāpnōti śāśvataṁ padamavyayam || 18.56 ||

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।

बुद्धियोगमपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥ १८.५७ ॥

cētasā sarvakarmāṇi mayi saṁnyasya matparaḥ |

buddhiyōgamapāśritya maccittaḥ satataṁ bhava || 18.57 ||

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि ।

अथ चेत्त्वमहङ्कारान्न श्रोष्यसि विनङ्क्ष्यसि ॥ १८.५८ ॥

maccittaḥ sarvadurgāṇi matprasādāttariṣyasi |

atha cēttvamahaṅkārānna śrōṣyasi vinaṅkṣyasi || 18.58 ||

यद्यहङ्कारमाश्रित्य

न योत्स्य इति मन्यसे ।

मिथ्यैष व्यवसायस्ते

प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥ १८.५९ ॥

yadyahaṅkāramāśritya

na yōtsya iti manyasē |

mithyaiṣa vyavasāyastē

prakr̥tistvāṁ niyōkṣyati || 18.59 ||

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।

कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥ १८.६० ॥

svabhāvajēna kauntēya nibaddhaḥ svēna karmaṇā |

kartuṁ nēcchasi yanmōhātkariṣyasyavaśō:'pi tat || 18.60 ||

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।

भ्रामयन्सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥ १८.६१ ॥

īśvaraḥ sarvabhūtānāṁ hr̥ddēśē:'rjuna tiṣṭhati |

bhrāmayansarvabhūtāni yantrārūḍhāni māyayā || 18.61 ||

तमेव शरणं गच्छ

सर्वभावेन भारत ।

तत्प्रसादात्परां शान्तिं

स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ १८.६२ ॥

tamēva śaraṇaṁ gaccha

sarvabhāvēna bhārata |

tatprasādātparāṁ śāntiṁ

sthānaṁ prāpsyasi śāśvatam || 18.62 ||

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।

विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ १८.६३ ॥

iti tē jñānamākhyātaṁ guhyādguhyataraṁ mayā |

vimr̥śyaitadaśēṣēṇa yathēcchasi tathā kuru || 18.63 ||

सर्वगुह्यतमं भूयः

श्रृणु मे परमं वचः ।

इष्टोऽसि मे दृढमिति

ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥ १८.६४ ॥

sarvaguhyatamaṁ bhūyaḥ

śr̥ṇu mē paramaṁ vacaḥ |

iṣṭō:'si mē dr̥ḍhamiti

tatō vakṣyāmi tē hitam || 18.64

मन्मना भव मद्भक्तो

मद्याजी मां नमस्कुरु ।

मामेवैष्यसि सत्यं ते

प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥ १८.६५ ॥

manmanā bhava madbhaktō

madyājī māṁ namaskuru |

māmēvaiṣyasi satyaṁ tē

pratijānē priyō:'si mē || 18.65 ||

सर्वधर्मान्परित्यज्य

मामेकं शरणं व्रज ।

अहं त्वा सर्वपापेभ्यो

मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ १८.६६ ॥

sarvadharmānparityajya

māmēkaṁ śaraṇaṁ vraja |

ahaṁ tvā sarvapāpēbhyō

mōkṣayiṣyāmi mā śucaḥ || 18.66 ||

इदं ते नातपस्काय

नाभक्ताय कदाचन ।

न चाशुश्रूषवे वाच्यं

न च मां योऽभ्यसूयति ॥ १८.६७ ॥

idaṁ tē nātapaskāya

nābhaktāya kadācana |

na cāśuśrūṣavē vācyaṁ

na ca māṁ yō:'bhyasūyati || 18.67 ||

य इमं परमं गुह्यं

मद्भक्तेष्वभिधास्यति ।

भक्तिं मयि परां कृत्वा

मामेवैष्यत्यसंशयः ॥ १८.६८ ॥

ya imaṁ paramaṁ guhyaṁ

madbhaktēṣvabhidhāsyati |

bhaktiṁ mayi parāṁ kr̥tvā

māmēvaiṣyatyasaṁśayaḥ || 18.68 ||

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ।

भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥ १८.६९ ॥

na ca tasmānmanuṣyēṣu kaścinmē priyakr̥ttamaḥ |

bhavitā na ca mē tasmādanyaḥ priyatarō bhuvi || 18.69 ||

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ।

ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः ॥ १८.७० ॥

adhyēṣyatē ca ya imaṁ dharmyaṁ saṁvādamāvayōḥ |

jñānayajñēna tēnāhamiṣṭaḥ syāmiti mē matiḥ || 18.70 ||

श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः ।

सोऽपि मुक्तः शुभांल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥१८. ७१ ॥

śraddhāvānanasūyaśca śr̥ṇuyādapi yō naraḥ |

sō:'pi muktaḥ śubhāṁllōkānprāpnuyātpuṇyakarmaṇām ||18. 71 ||

कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ

त्वयैकाग्रेण चेतसा ।

कच्चिदज्ञानसंमोहः

प्रणष्टस्ते धनञ्जय ॥ १८.७२ ॥

kaccidētacchrutaṁ pārtha

tvayaikāgrēṇa cētasā |

kaccidajñānasaṁmōhaḥ

praṇaṣṭastē dhanañjaya || 18.72 ||

अर्जुन उवाच —

नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा

त्वत्प्रसादान्मयाच्युत ।

स्थितोऽस्मि गतसन्देहः

करिष्ये वचनं तव ॥ १८.७३ ॥

arjuna uvāca —

naṣṭō mōhaḥ smr̥tirlabdhā

tvatprasādānmayācyuta |

sthitō:'smi gatasandēhaḥ

kariṣyē vacanaṁ tava || 18.73 ||

सञ्जय उवाच –

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।

संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥ १८.७४ ॥

sañjaya uvāca –

ityahaṁ vāsudēvasya pārthasya ca mahātmanaḥ |

saṁvādamimamaśrauṣamadbhutaṁ rōmaharṣaṇam || 18.74 ||

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानिमं गुह्यतमं परम् ।

योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ॥ १८.७५ ॥

vyāsaprasādācchrutavānimaṁ guhyatamaṁ param |

yōgaṁ yōgēśvarātkr̥ṣṇātsākṣātkathayataḥ svayam || 18.75 ||

राजन् संस्मृत्य संस्मृत्य

संवादमिममद्भुतम् ।

केशवार्जुनयोः पुण्यं

हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ १८.७६ ॥

rājan saṁsmr̥tya saṁsmr̥tya

saṁvādamimamadbhutam |

kēśavārjunayōḥ puṇyaṁ

hr̥ṣyāmi ca muhurmuhuḥ || 18.76 ||

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य

रूपमत्यद्भुतं हरेः ।

विस्मयो मे महान्राजन्

हृष्यामि च पुनः पुनः ॥ १८.७७ ॥

tacca saṁsmr̥tya saṁsmr̥tya

rūpamatyadbhutaṁ harēḥ |

vismayō mē mahānrājan

hr̥ṣyāmi ca punaḥ punaḥ || 18.77 ||

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।

तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ १८.७८ ॥

yatra yōgēśvaraḥ kr̥ṣṇō yatra pārthō dhanurdharaḥ |

tatra śrīrvijayō bhūtirdhruvā nītirmatirmama || 18.78 ||

ॐ तत्सत् । इति श्रिमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासयोगो नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥

||ōṃ tatsaditi śrīmadbhagavadgītāsūpaniṣatsu brahmavidyāyāṃ yōgaśāstrē śrīkr̥ṣṇārjunasaṃvādē mōkṣasannyāsayōgō nāma aṣṭādaśō'dhyāyaḥ||